

OSMANLI BELGELERİ IŞIĞINDA TÖKELİ İMRE'NİN OSMANLI HİMAYESİNDEKİ MÜCADELESİ VE OSMANLI DEVLETİNDEN SAĞLANAN PARASAL YARDIMLAR

IN THE LIGHT OF OTTOMAN DOCUMENTS THE BATTLE OF
TÖKELİ İMRE UNDER THE OTTOMAN PROTECTION AND THE
FINANCIAL SUPPORTS GIVEN BY OTTOMAN STATE

ALİ İRFAN KAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Assist. Prof. Dr. Artvin Çoruh University, Faculty of Science and Letters, Department of History.

ae.kaya@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2418-971X>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-62, Mayıs-May 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Çeliş Tarihi-*Received Date* : 18.12.2017

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 10.05.2018

Sayfa-*Pages* : 345-374

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3869>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

**OSMANLI BELGELERİ IŞIĞINDA TÖKELİ İMRE'NİN OSMANLI
HİMAYESİNDEKİ MÜCADELESİ VE OSMANLI DEVLETİNDEN
SAĞLANAN PARASAL YARDIMLAR**
IN THE LIGHT OF OTTOMAN DOCUMENTS THE BATTLE OF TÖKELİ
İMRE UNDER THE OTTOMAN PROTECTION AND THE FINANCIAL
SUPPORTS GIVEN BY OTTOMAN STATE

ALİ İRFAN KAYA

Öz

Kanunî Sultan Süleyman'ın Mohaç Meydan Muharebesi'ni (1526) kazandıktan sonra Macar topraklarının büyük bir kısmını fethetmiştir. Bu gelişmenin bir neticesi olarak Osmanlı Devleti Avusturya Krallığı ile sınırdaş olmuştur. Fethin gerçekleştiği yıllarda Avrupa'da ortaya çıkan "Reform" hareketlerinden nasibini alan Macarların büyük bir kısmı ilerleyen yıllarda Protestanlığı tercih etmiştir. Koyu bir Katolik olan Avusturya Krallığı'nın elinde kalan topraklarda yaşayan Macarlara uyguladığı mezhep baskılarından dolayı ortaya çıkan isyanlar XVII. yüzyılın sonlarına doğru giderek şiddetlenmiştir. Aynı yıllarda önde gelen isyancı Macar liderlerin yardım talepleri Osmanlı Devleti tarafından geri çevrilsede, 1670'lerin başlarında Asî Macarların lideri olan Tökeli İmre'nin girişimleri sonuç vermiştir. Aktif bir siyaset takip eden Tökeli İmre, gerçekte 1683'te Vezir-i Azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dan almayı başarmıştır. Asî Macarlara yardım etme üzerinden batı siyasetini yürütmek isteyen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın amacı ise Avusturya'nın merkezi olan Viyana'yı almak ve Orta Macar topraklarını Osmanlı Devleti'ne tabi kılmaktır. Bu amaçla 1683'te Viyana kuşatılsa da beklenmedik bir şekilde bozgun yaşanmış, yaşanan süreçte on altı yıl boyunca Avusturya ile siyasi ve askerî mücadele içine girilmiştir. Tökeli İmre, verdiği mücadelede ilk önce Orta Macar Kralı, sonrasında Erdel Prensi olmak arzusuyla ömrünün sonuna kadar Osmanlı saflarında yer almıştır. Ancak bütün mal varlığını kaybetmiş olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin kendisine sağladığı siyasi ve askerî desteğin yanı sıra para

Abstract

After Suleiman the Magnificent won Battle of Mohács (1526), he conquered most of the Hungarian land and that way Ottoman Empire and Austrian Empire became bordering. Most of the Hungarians, who have their share on "Reform" movements which are occurred in Europe in the years that the conquest was happened, preferred Protestantism in the following years. The riots, which are occurring due to Austrian Empire's, which is very Catholic, pressure of sectarian to the Hungarians who are living in the Empire's lands, have been intensified gradually in the late 17th century. In the same years, even if the help requests of leading rebel Hungarian leaders were turned by Ottoman Empire, in the beginning of 1670s, Tökeli İmre's, who is the leader of Rebellious Hungarians, initiatives showed result. Tökeli İmre, who follows an active politics, achieved to get the needed support from Grand Vizier Merzifonlu Kara Mustafa Pasha on 1683. And the aim of Merzifonlu Kara Mustafa Pasha, who wanted to carry out west politics on helping Rebellious Hungarians, was to get Vienna, which is the center of Austria, and include Middle Hungarian land to Ottoman Empire. With this aim, even though Vienna was girded on 1683, there was an unexpected rout, and in the following process Ottoman Empire was contend for political and military with Austria for sixteen years. Tökeli İmre was on Ottomans' side for the rest of his life with the wish of first becoming Middle Hungary King and then Ardeal Prince in his battle. However, because he lost all of his wealth, he also needed the financial support of Ottoman

desteğine de ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla yapılan bu çalışmada ağırlıklı olarak Osmanlı kaynaklarından istifade edilerek Tökeli İmre'nin Osmanlı Devleti himayesindeki faaliyetleri anlatılırken, Osmanlı malî kayıtlarından elde edilen bulguların ışığında kendisi için sağlanmış olan maddi desteğin boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tökeli İmre, Osmanlı Himayesi, Malî destek.

Empire alongside the political and military support. Therefore in this study, while Tökeli İmre's activities were being told generally with the help of Ottoman sources, when he was under Ottoman Empire's patronage, it is also tried to reveal the size of financial support, which is provided to him, in the light of obtained findings from Ottoman financial records.

Key Words: Tökeli İmre, Ottoman Patronage, Financial support.

Giriş

Türkler XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa içlerine doğru yayıldıkları dönemlerde Orta Çağ'ın güçlü devleti Macar Krallığı ile sürekli karşı karşıya gelmişlerdi. Macarların doğrudan müdahil olduğu I. Kosova (1389), Niğbolu (1396), Varna (1444) ve II. Kosova (1448) savaşlarını kaybetmesi Krallığı'nın nüfuz bölgesi olan Balkanların tamamen Türk hâkimiyetine girmesinin yolunu açmış, XV. yüzyılın sonlarına doğru Macar Kralı Matyas'ın Balkan siyasetini terk ederek siyasi ağırlığını batıya kaydırması Osmanlı ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Belgrad'ın 1521'de Osmanlıların eline geçmesiyle Macar Ülkesi doğrudan Osmanlı tehdidi altına girmiştir. (Eckhart 2010:100-101, 112). Osmanlı tehdidine karşı gereken önemi vermeyen Avusturya Krallığı ise büyük bir hata yaparak Osmanlı ilerleyişine sessiz kalarak bu süreçte Macarlara yeterince destek olmamıştır. Papa'nın girişimlerine rağmen destek alamayan, henüz genç ve tecrübesiz olan Macar Kralı II. Lajos'un cesareti de bir işe yaramamış, 1526 yılında yaşanan Mohaç Meydan Muharebesi'nde Macar kuvvetleri yenilirken Genç Kral hayatını kaybetmiştir (Kumrular 2011: 75-83). Fetihden sonra Macar kralı olarak atanan Janos Zapolyai'nin 1540 yılında ölmesiyle 1541'de Budin işgal edilerek Erdel Prenslüğü hariç Macar toprakları tamamen Osmanlı merkezine bağlanmıştır. Bu gelişmenin bir neticesi olarak Büyük Macar Ovası ile Tunan'ın ötesindeki büyük çaplı topraklar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış ve ülke resmen Erdel, Osmanlı ve Avusturya Macaristan'ı olmak üzere üç parçaya ayrılmıştır (Baştav 2005: 56-57). Karpatlardan başlayarak kuzey-güney yönünde Hırvatistan'a kadar uzanan, harap ve kısıtlı kaynakları olan bir kuşak Avusturya'nın elinde kalsa da (Eckhart 2010: 115) elindeki Macar topraklarında yaşanan huzursuzluklara rağmen Avusturya Krallığı bütün Macar toprakları üzerindeki tarihi emellerinden vazgeçmeyecektir.

Krallık adına Osmanlı ilerleyişinin XVI. yüzyılın sonlarında yavaşlaması Macar topraklarının elde edilmesi ümidini doğursa da on beş yıl süren muharebelerden (1593-1608) bir sonuç elde edilememiştir. Aynı dönemde Avrupa'da gelişen "Reform" hareketlerinin bir neticesi olarak Macar halkının büyük bir kısmı Protestanlığa geçmişti. XVII. yüzyıla gelindiğinde batı siyasetiyle meşgul olan Avusturya Krallığı artık Macar meselesine yeterince zaman ayırmak istemiyordu. Osmanlıların Uyvar'ı fethetmesinde bile ses çıkarmayarak Vasvar Antlaşması'nı (1664) imzalamıştır. Antlaşma, yirmi yıl süren bir barış dönemini getirirse de Avusturya Hükümeti'nin katı merkezîyetçi yaklaşımlarla sergilediği ve Katolik Mezhebi'ne dayanan yönetim anlayışı, Macarlar arasında Alman nefretine dayanan milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasına ve giderek tehlikeli boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (Eckhart 2010: 127-139). Diğer taraftan bir iç sorun olarak görülen Macar isyanlarının devletlerarası bir sorun haline gelmesi

Avusturya Kralı I. Leopold'u endişelendirmekteydi. O yıllarda Avusturya Krallığı, Lüksemburg, Ren Bölgesi ve İspanya Hollandası üzerindeki emelleri nedeniyle Fransa ile savaş halindeyken diğer yandan Osmanlı Devleti'yle -Henüz yürürlükte olan Vasvar Antlaşması'na rağmen- Macar meselesi yüzünden sorunlar yaşamaktaydı. Bu durumda siyasi çıkarları gereğince Akdeniz ve Avrupa coğrafyasında birlikte hareket eden Fransa ve Osmanlı Devleti için Macar isyanları siyasi bir fırsat olarak görülmekteydi (Stoye 2003: 63-66).

Merkez Avrupa'nın genel politik vaziyeti bu haldeyken Osmanlı yönetimine istikrar kazandırmış olan Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1676'da ölmesi ve yerine getirilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ihtiyatlı politikayı terk ederek saldırgan bir siyaset izlemesi ilişkileri bambaşka bir zemine oturtmuştur. Bu politika değişikliğinin bir neticesi olarak Macar isyanlarına destek verilmesi iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin kopmasına neden olmuş, Macar tarihinde yeni bir aktör olarak ortaya çıkan Tökeli İmre (Eckhart 2010: 139)¹ ise Osmanlı, Fransa ve Avusturya Devletlerinin siyasi çıkarlarının düğümlendiği bir alanda kendisine yer bulmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak yukarıda kısaca özetlenen siyasi gelişmeler ele alınacak, ardından Avusturya Krallığı'na başkaldıran Macar Prensi Tökeli İmre'nin Osmanlı Devleti ile nasıl bir hukuki bağ kurduğu ve ittifakın ne şekilde geliştiği izah edilmeye çalışılacaktır. İkinci olarak uzun yıllar süren mücadelesinin sonucunda memleketine geri dönme ihtimali kalmayan Macar Prensi ve adamlarına Osmanlı hükümetinden verilen siyasî, askeri ve özellikle malî destekler Osmanlı arşiv kaynakları, özellikle hazineden yazılan müstakil mali kayıtlar, dönemin vakayinameleri ve yerli ve yabancı araştırma eserlerinden istifade edilmiştir.

1. Macar İsyanı ve Osmanlı Devleti'nin Meseleye Bakışı

Dedesine verilen kontluk unvanı ile ailesi Macar seçkinleri arasında yer alan Tökeli İmre, Eylül 1657'de Slovakya'da dünyaya gelmiştir. Protestan mezhebine mensup olan babası István Thököly 1664 yılında Macarların isyan hareketine katıldı. Esas konumuz olan Tökeli İmre'nin Osmanlı himayesindeki serüvenine geçmeden önce Macar toprakları üzerindeki Osmanlı egemenliğinin başlaması ve Macar sorununun ortaya çıkışına dair kısa bir malumat vermek yerinde olacaktır. Yukarıda özetlendiği üzere Belgrad'ı 1521'de alarak Macaristan'ın yolunu açan Kanunî Sultan Süleyman 1526'daki Mohaç zaferiyle Macar topraklarının büyük bir kısmını Osmanlı idaresi altına aldıktan sonra 1541'den itibaren ülkeyi Erdel Prenslığı ve merkeze bağlı eyaletlere bölerek yönetmeye başladı. Fakat Osmanlıların sonradan Orta Macar Krallığı olarak adlandırdığı topraklar Avusturya'nın elinde kalmıştı. Bu topraklar kuzeyde Karpat Dağlarından başlayarak güneyde Hırvatistan topraklarına kadar iniyordu ve iki ülke arasında sınır ihtilaflarının yaşanmasına neden olmaktaydı (Bilge 2010:1-13).

XVI. yüzyılda Avrupa'da giderek yayılan reform hareketlerinden nasibini alan Macar halkı kendi içerisinde zamanla Katolik ve Protestan olarak iki mezhebe bölünmüştü. Avusturya Krallığı Katolik olan Macarları himaye ederken Protestanları sürekli baskı altında tutmakta, Vasvar Antlaşması'nın imzalandığı yıllarda milliyetçi bir

¹ Aynı adlı eserde Macarca aslına uygun olarak yazılan İmre Thököly ismi Osmanlı belgelerinde geçen şekliyle yazılmıştır.

kimliğe bürünen mezhep isyanları olanca şiddetiyle devam etmekteydi. Macarlar arasında önde gelen Zirin, Bakanoğlu (Battiyani) ve Nadaşoğulları gibi zümreler ise Protestanlığın mensupları arasında bulunmaktaydı (Karaçay 2012: 770).

Tökeli İmre henüz 13 yaşındayken Protestan Macarlar isyan bayrağını açmıştı. İsyanı başlatan olay ise her yılbaşında olduğu gibi Avusturya Kralı'nı tebrik için 1667'de Viyana'ya giden Zirin ve Bakanoğlu'na önceden olduğu gibi Katolik olmaları teklifinin yapılmasıydı. Fakat Macar asiller bu teklifi kabul etmedikleri gibi üzerlerindeki baskı tahammül edilemeyecek düzeylere çıktığından din konusunda hoşgörülü olan Osmanlı Devleti'nden destek almak ümidiyle İstanbul'a bir elçi gönderdiler (Çapraz 2017: 563-575). Ancak Fâzıl Ahmed Paşa Kandiye muhasarasıyla uğraştığı sırada gönderilen elçi görüşme fırsatını yakalamak umuduyla Bosna'da Banaluka adlı yerde beklerken ölmüştür (Papp 2012: 277-278). Osmanlılardan destek alamaması da 1670'te isyanı devam ettiren Macar liderler başarıya ulaşamadı (Gökbilgin 1976: 183). Avusturya Krallığı asiller üzerindeki baskılarını daha da arttırarak önde gelen Macar beylerini ve yüzlerce Protestan din adamını ortadan kaldırdığı gibi isyancılara ait yerleri işgal etti geriye kalanları takibe başladı. Tökeli İmre, babasının 1672 yılında Arva Kalesi'nin kuşatılması esnasında hayatını kaybetmesi üzerine ailesi ve hayatta kalan Macar soylularıyla birlikte mülteci olarak Erdel'e kaçmak zorunda kaldı. Yirmili yaşlara geldiğinde oldukça iyi bir eğitim almış, uyanık ve etkileyici bir lider olarak ortaya çıktığında ailesinden kalan zengin mirasın da sayesinde para sıkıntısı çekmemiştir (Stoye 2003: 51). Bu süreçten itibaren Macar önde gelenleri özgürlüpe kavuşmanın yolunun Osmanlı yardımı ve Erdel Prensligi ile ittifak yapılmasına bağlı olduğunu görmüştür. Bu amaçla Osmanlı desteğini almayı vazgeçilmez bir çıkar yol olarak gördükleri halde İstanbul'a gönderdikleri elçi 1672'te Fâzıl Ahmed Paşa ile yaptığı görüşmeden bir netice alamadı. Çünkü Osmanlı-Leh savaşı başlamıştı ve Vezir-i Azam yürürlükte olan Vasvar Antlaşması'na sadık kalmak istiyordu. Önceden beri Dian-ı Hümayun'dan gönderilen emirlere sadık kalan Erdel Beyi Apafy Mihaly de kesinlikle Macaristan'daki huzursuzluklara karışmaması yönünde emir aldığından Macar asillerin isteklerine olumlu cevap vermekte çekingen davrandı. Bahsi geçen girişimden eli boş dönen Tökeli İmre ve asi Macarlar yine de Apafy Mihaly'den aldıkları destekle 1672-1676 yılları arasında Avusturya aleyhindeki faaliyetlerine devam ettiler (Gökbilgin 1976: 185-186).

Macarların önderi olarak ortaya çıkan Tökeli İmre ilk olarak Erdel'den aldığı destekle 1677'de yukarı Macaristan'da bulunan zengin maden kasabalarını ele geçirecek bol miktarda altın ve gümüşe ulaştı. Elde ettiği varlık, etrafındaki taraftar kitlesinin artmasına destek oldu (Károly 1846: 216; Papp 2012: 277-278). Nihayetinde topladığı 12.000 askeriyile çok geçmeden Karpat Bölgesi'ni ve bazı önemli kaleleri ele geçirdi (Zinkeisen 2011: 62-67). Bu sırada Fâzıl Ahmed Paşa Kasım 1676'da hayatını kaybetmiş ve yerine getirilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa batı siyasetindeki ihtiyatlı politikayı terk ederek Tökeli İmre'yi yakından takip etmeye başlamıştı. Sadaret değişikliğini haber alır almaz amacına ulaşmak isteyen Macar Prensi, ikinci kez fakat bu sefer yüklü miktarda hediyelerle gönderdiği elçisi vasıtasıyla doğrudan Osmanlı himayesini istedi. Paraya olan düşkün olduğu bilinen Kara Mustafa Paşa ise bu teklifi kabul ederek Budin Valisi Arnavut İbrahim Paşa ve bölgeye yakın eyaletlerdeki paşaları Tökeli İmre'ye destek olmak üzere görevlendirmiştir (Silahdar 2012: 771-772). Avusturya Hükümeti Macar asileri elde etmek için para dağıtma ve geri dönmeleri karşılığında affedilecekleri vaadinde bulunmuş olmasına rağmen bir karşılık alamamıştır. Bu nedenle I. Leopold

Macaristan bölgesinin önde gelenlerini Mart 1678'de Viyana'da düzenlediği bir toplantıya çağırdı. Katılanları nasihat dolu sözlerle ikna etme çabaları da bir netice vermedi (Gökbilgin 1976: 193).

Osmanlı Devleti'nin desteğini arkasına alan Tökeli İmre diğer bir Macar lider olan Teleki ile birlikte hareket etse de gösterdiği cesaret sayesinde memleketindeki başarılarıyla kısa sürede Macar milliyetçilerin lideri haline geldi (Gökbilgin 1976: 194-195). Murany, Orava ve Baska Bystrica'yı 1678'de aldı ve böylece Slovakya'daki önemli madenlerden elde ettiği büyük servet sayesinde mücadelesini neredeyse bağımsız bir şekilde yürütmeye başladı. Bu nedenle Haziran 1679'da Erdel Prensi Apafy Mihaly kendisini Osmanlı literatürüne "Kurs" (Silahdar 2012: 771)² olarak geçen Kuruz askerlerinin yani asilerin lideri olarak tanıdığını ilan etti. Tökeli İmre'ye ayrıca 8 Ocak 1680'de generallik rütbesi de verildi. Tökeli İmre'nin amansız girişimlerinin neticesinde Macar toprakları üzerindeki kontrolünü kaybeden Avusturya Kralı I. Leopold ise Macar Prensi'nin o kışı ülkesinde geçirmesine ses çıkarmamakla birlikte anlaşma zemini oluşturmak için kendisini 1681'in bahar ayında Sopron'da düzenleyeceği meclise davet etti. Fakat daha önce davranan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bir takım tedbirler alarak Tökeli İmre'nin meclise gitmeme yönünde karar almasını sağladı (Stoye 2003: 51-52). Ayrıca kendisine destek vermek amacıyla Apafy Mihaly idaresinde Erdel, Kuruz ve Osmanlı kuvvetlerinden müteşekkil bir ordu hazırlatarak kış mevsimine kadar Macar topraklarında kalmasını sağladı (Papp 2012: 277-278). Elbette Tökeli'nin bu faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin olaylara doğrudan müdahil olmasından dolayı büyük rahatsızlık duymasına rağmen sulhü bozmak istemeyen Avusturya yönetimi genel vaziyeti Osmanlı Hükümeti'ne şikâyet etti. Fakat Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bu şikâyetleri Padişah'a bildirmedeği gibi gelen elçilere de olumsuz cevaplar verdi (Özcan 2004: 246-249).

Gelinen noktada Tökeli İmre Osmanlı Devleti'nden aldığı desteğin boyutlarını arttırdıkça Avusturya yönetimine karşı isteklerini o nispette arttırıyordu (Gökbilgin 1976: 201). Nihayetinde işi daha da ileri götürerek Honod ve Fülele Kaleleri, ardından Orta Macaristan'ın merkezi olan Kaşav'ı almak için Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Henüz yürürlükte olan barış antlaşmasına rağmen 21 Temmuz 1681'de gereken desteğin verileceği sözünü aldı. Ayrıca Vezir-i Azam Ağustos 1682'de kendisine her koşulda destek vereceğine dair 14 maddeden oluşan bir ahitname gönderdi. Bu ahitnamenin birinci maddesinde Tökeli İmre'nin Osmanlı himayesine kabul edileceği ve ölmesi durumunda Eşi Zirinyi İlon'a'nın mal varlığının Osmanlı Devleti tarafından korunacağı yer almaktadır.³

Ahitnamede geçen "Orta Macar Kralı" unvanı da ilk olarak Eğri beylerbeyi tarafından Nisan 1682'de kullanılmıştır (Papp 2012: 277-278). Macar Prensi Fülele'ye bulunduğu sırada kendisine Yukarı Macaristan Hükümdarlığı'nın almeti olarak berat ile birlikte sancak ve tuğ gönderilmiş, Varat Beylerbeyi Hasan Paşa da Tökeli İmre'ye destek olmak üzere görevlendirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin amacının Tökeli İmre'ye destek vererek kendisine tabi olmak kaydıyla Avusturya'dan koparacağı yeni bir Macaristan Krallığı'nı tahsis etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Harekete geçen Osmanlı Hükümeti 15.000 kişilik destek birliklerini Macar topraklarına gönderdi ve bazı kaleler

² Silahdar Tarihi'nde Yunanca karşılığı olarak "Celâli" anlamına geldiği ifade edilmektedir

³ Ahitnamenin maddeleri için bakınız, (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 2016: 249-251).

alınarak Tökeli İmre'ye teslim edildi. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin geri dönmesi üzerine Avusturya Krallığı bu kaleleri geri alacaktır (Defteri 1995: 126). Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa Orta Macar topraklarını zapt etmek üzere yeniden sınırı geçtiğinde Tökeli İmre 12.000 kişilik bir kuvvetle kendisine destek vermiş, tekrar alınan Honod ve Fülele kaleleri bu kez yıkılmıştır. Oldukça müstahkem bir kale olan Macar topraklarının merkezi Kaşav ise iki gün süren muhasaradan sonra alınarak 13 Ağustos 1682'de Tökeli İmre'ye verilmiştir. Böylece toplam üç büyük kale ve yirmiden fazla palanka alınarak Tökeli İmre'nin idaresine geçmesi sağlanmıştır (Silahdar 2012: 781-783; Özcan, 1995: 134-135, 151).⁴

Avusturya Kralı I. Leopold çok iyi bir eğitim almış, ağırbaşlı, dönemin siyasi olaylarını anlamaya çalışan ve kitap okumayı sevmesine rağmen mizaç olarak tedirgin bir karaktere sahipti. Macar topraklarındaki artmakta olan Osmanlı nüfuzunun önüne geçmek hususunda ne yapması gerektiği konusunda kararsız bir şekilde gelişmeleri takip ediyordu. Yine de çevresindeki tecrübeli adamların tavsiyeleri üzerine tedbirli davranarak Fransa'yla yaşanan Ren bölgesi sorunları ve Lüksemburg üzerindeki karmaşık diplomasiye rağmen belli başlı Alman prenslikleriyle 1682 yılında Avusturya'nın korunması yönünde bir ittifak anlaşması yaparak sınır kalelerini, özellikle Bratislava yolunu emniyet altına aldı. Ancak Avusturya Kralı'nın bizzat topladığı 30.000 askerden oluşan ordu mevcudu olası bir Osmanlı saldırısı karşısında yetersiz kalmaktaydı. Tökeli İmre'nin Osmanlılardan cesaret alarak saldırılarını şiddetlendirmesi ise kaçınılmaz bir gerçektir. Macar sorununu çözenin yegâne yolunun Osmanlılarla olan barışı sürdürmek olduğunu gören I. Leopold, henüz müddeti bitmemiş olan antlaşmayı yenilemek maksadıyla Kont Alber dö Kapara adlı elçiyi 3 Şubat 1682'de İstanbul'a göndermesine rağmen bir netice alamadı. Çünkü Osmanlı Hükümeti gelen elçiye 31 Mayıs 1682'de Yanıkkale'nin Osmanlılara verilmesi şartıyla anlaşma sağlanabileceği cevabını vermişti. Buna mukabil Yanıkkale'nin ancak savaşla alınacağını beyan eden elçi geri döndüğünde artık iki devlet arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi. Görüşmeler devam ederken Nisan 1682'de Budin'e gelen Tökeli İmre coşkuyla karşılandı ve adına büyük şenlikler düzenlendi. Budin Valisi İbrahim Paşa Padişah'ın hediyelerini takdim ederek kuvvetlerini düşman memleketinde bulundurulmasını destekleyeceğini söyledi (Gökbilgin 1976: 205). Bu girişimden bir netice alamayan Avusturya Kralı bu kez Tökeli İmre'yi yanına çekmek ve Lehistan ile bir ittifak yapmak istedi. Ocak 1683'te Tökeli İmre'nin de içinde bulunduğu ve bütün Macar eyaletlerinin katılacağı bir asiller meclisi düzenledi. Kralın, yapılan toplantıda gönderdiği elçisi vasıtasıyla bir anlaşma zemini oluşturmak istemesine rağmen Tökeli İmre ancak Macar Prensi olması karşılığında anlaşabileceğini bildirerek 21 Haziran'da aniden görüşmeleri sonlandırmıştır. Lehistan ile bir anlaşmaya varılmış, Kral J. Sobieski kuracağı ordunun maddi külfetinin karşılanması şartıyla Avusturya ile anlaşmaya varılacağını bildirmiştir. Böylece Lehlerin sağlayacağı destek sayesinde Karpatların batı ve güneyinde bir savunma hattı oluşturulabilecekti (Stoye 2003: 63-66, 101, 113, 125-127). Osmanlı Hükümeti ise Edirne'de bulunan Avusturya elçisini yeniden davet ederek Yanıkkale'nin verilmesi karşılığında anlaşmanın yenileneceği teklifinde bulunmuş, fakat elçinin olumsuz cevap

⁴ Silahdar yirmi sekiz kale ve palankanın alındığından bahsetmektedir; Defteri ise alınan kale ve palankaların isim listesini vermektedir.

vermesi üzerine Ocak 1683'de Avusturya'ya savaş ilan edilmiştir (Silahdar 2012: 784-785; Uzunçarşılı 1995: 433-439).

Savaş hazırlıkları tamamlandıktan sonra harekete geçen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, sayısı 200.000'den fazla olan bir kuvvetle Belgrad'a doğru yol çıktı. Beklendiği gibi sefere iştirak eden Tökeli İmre Osmanlı ordusu Filibe yakınlarına geldiğinde 8 Nisan 1683'te emrindekilerle birlikte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna çıkmış, bu görüşmenin ardından kendisine 15 Nisan 1683'te sefer emri ve iki hilat teslim edilmiştir. Osmanlı ordusu Ösek taraflarına ulaştığında 5 Mayıs 1683'te yeniden Vezir-i Azam'ın huzuruna çıkmış, yapılan merasim ve gerçekleşen mülakat, kendisinin Osmanlı Devleti'ne tabi bir kral sıfatıyla karşılandığını göstermektedir. Macar Prensi 7 Mayıs 1683'te yeniden Vezir-i Azam'ın huzuruna kabul edildiğinde üç saatlik bir görüşme daha yapılmıştır. Bu toplantıda Osmanlı kuvvetleri Avusturya yönünde ilerleyeceği, kendisine de Osmanlı askerlerinden destek birliklerinin gönderileceği garantisi verilerek Viyana'ya kral olma vaadiyle Pojon (Bratislava) Kalesi'ni almakla görevlendirilmiştir. Vezir-i Azam'la dört kez daha görüşen Tökeli İmre 16 Mayıs 1683'te Ösek'ten ayrılarak Pojon yoluna devam etmiştir (Silahdar 2012: 796, 805,810-814).⁵

Osmanlı kuvvetleri 20 Mayıs 1683'te Mihaç adlı palanga önlerine geldiğinde Tökeli İmre'nin yaptığı bütün Macar halkının Osmanlı hükümetine itaat etmeleri yolundaki tehdit dolu çağrılarına olumlu karşılığın gelmesi pek gecikmemiştir. Raba Suyu 5 Temmuz 1683'te geçildiğinde Papa, Pesprim ve Çovanca Kaleleri alınmış, civar bölgelerde bulunan ve sayıları yirmi dördü bulan kale ve palankalar da Tökeli İmre'ye bağlılıklarını bildirmiştir. Kuruz askerleri Pojon'a doğru ilerlerken bahsedildiği gibi destek için gönderilen Varat Beylerbeyi Mağrulzade Mehmed Paşa komutasındaki birlikler Tökeli İmre'nin yanına geldi. Viyana kuşatması 14 Temmuz 1683'te başlamış ve olanca şiddetiyle devam ederken 29 Temmuz 1683'te karargâha gelen Stefan Sirmany adlı Hırvat haberciyile Leva ve Nitra Kalelerini aldığını bildiren Tökeli İmre, Pojon Kalesi önlerine ulaştığını ve kendisine yine yardım gönderilmesi gerektiğini bildirmekteydi. Bu haber üzerine Hanzade Alp Giray komutasında 10.000 Tatar askeri ve

⁵ Aynı eserde Tökeli İmre ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. “Üç saatlik bir mesafede kendisini divan-ı hümayun tercümanı İskerletzade Aleksandr alay ile karşılaşmıştır. Hatta vezir-i azam süslenerek eyerlenmiş atı iltifat için göndermiştir. Karargâha kadar gelinen yolda kendisine meşveretin nasıl olacağı ve yapılacak olan muamele anlatmıştır. Bir müddet sonra binmiş olduğu hinto adlı vasıttan inerek vezir-i azamın gönderdiği ata bindi. Tökeli İmre kendi alayını da tertip etmiş, tranpet, zurna ve borular çalan bandosuyla birlikte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın makamına doğru ilerledi. Vezir-i azamın deli ve gönüllülerden oluşan birlikleri atları üzerinde kendisini karşıladılar. Ardından mübaşir Ali Ağa, çavuşbaşları ve sipahiler ortalarına alarak otağın kapısına kadar geldiler. Bu esnada Tökeli İmre'yi orada gören Silahdar dış görünüşünü tarif etmektedir. Kumral sakallı, orta boylu, ten rengi sarıya çalmakta ve siması sempatik bir yapıya sahipti. Yanında bulunan adamlarıyla otağın bekleme kısmına alınan Tökeli İmre vezir-i azam içeriden çıktığında alkışlar eşliğinde makamına oturdu. Akabinde Tökeli İmre vezirin eteğini öptükren sonra iskemlesinin yanında ayak üzere durdu. Vezir-i azam kendisine hoş geldin otur dediğinde oturmayarak bir kez daha etep öperek iskemlesine oturdu. Vezir-i azamın sözlerine samimi bir şekilde cevap vermiş, yeniden ayağa kalkarak mülakat son buluncaya dek ayakta bekleyen Tökeli İmre yeniden etek öperek yerine oturdu. Vezir-i azamın kahve, şerbet ve buhur ikramından sonra kendisine hilat giydirildi. Ardından yanında bulunan yetmiş beş adamına hilat giydirildi. Hilat merasiminin ardından tekrar etep öpen Tökeli İmre çavuşbaşı nezaretinde dışarı çıkarak atına bindi. Kendisine yeniden Aleksandr eşlik ederek uğurlandığında bando eşliğinde oradan ayrıldığında yanında bulunan beş yüz adamların yüksek rütbelere sahip olduğu başlarına giydikleri taçlardan anlaşılmaktadır. Kendisine emirleri iletmek üzere Ali Ağa da yanında gönderilmiştir.”

Tökeli İmre'ye bağlı olduğu halde Viyana önlerindeki Osmanlı kuvvetleri arasında bulunan 3.000 Macar askeri 4 Ağustos 1683'te Pojon önlerine sevk edilmiştir (Silahdar 2012: 815, 825, 827-828, 848, 852, 855).

Tökeli İmre aldığı destekler sayesinde başarılı bir ilerleme gerçekleştirmesine rağmen Pressburg Kalesi'ni kuşattığında yardıma gelen ve sayısının 30.000 kişi olarak tahmin ettikleri Avusturya kuvvetlerinin karşısında ilerlemekten vazgeçti. Gerçekte Lorraine Dükü Karl, tahmin edilenden daha az olan ve ağırlığı süvari birliklerden oluşan 10.000 seçme (Dragon) askeriyle Viyana'nın kuzeyinden Morava⁶ Nehri'ni geçmiş ve 30 Temmuz 1683'te karşılarına çıkmıştı (Stoye 2003: 211). Osmanlı kuvvetlerinin maksadı Pojon'u kontrol altında tutarak batı yönünde ilerlemek ve Morava Nehri'nin kuzeyinden Leh birliklerinin yardıma gelmesini önlemektir (Stoye, 2003:212-213). Ancak Tökeli İmre az önce bahsedildiği gibi bu kuvvetlerin önüne çıkamayarak Mağrulzade Mehmed Paşa ile birlikte emin bir yere çekilmeyi uygun görmüştür. Tökeli İmre'yi korkutan diğer bir neden ise adamlarından bir kısmının din kardeşlerinin tarafına geçme ihtimaliydi. Filvaki Macar Prensi'nin korktuğu şey meydana gelmiş, 1.500 kadar Macar askeri Avusturya tarafına geçmiştir. Pojon muhasarası için 6.000 kadar askerle desteğe gelmiş olan Eğri Beylerbeyi Kör Hüseyin Paşa bu aralıkta düşmanla vuruşarak ormanlık alana çekilmek, oradan Morava Köprüsü'ne doğru ilerlemek isterken köprü'nün Avusturya kuvvetleri tarafından yıkılması nedeniyle yeniden çarpışma kararı aldı (Kreutel-Erendor 2005, s.73-82). Tökeli İmre henüz vaktin müsait olmaması nedeniyle O'nu bu karardan vazgeçirmek istese de düşman birliklerinin karşısına çıkan Hüseyin Paşa ve adamları bir taraftan Avusturya kuvvetlerinden yapılan yayılım ateşi altında hırpalanırken diğer yandan yaralı olduğu halde yıkık köprü'nün parçalarına tutunarak karşıya geçmek isterken suda boğulmuştur. Bu feci olaya tanık olan Tökeli İmre Mağrulzade ile birleşerek Uyvar taraflarına çekildi. Pojon önlerinde yaşanan başarısızlık nedeniyle bütün planları bozulan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Macar Prensi'ni vakit kaybetmeden Viyana tarafına çağırdı (Silahdar 2012: 862-868; Uzunçarşılı 1995:448-449) ve ilerlemekte olan Lehistan kuvvetlerini önlemekle görevlendirdiği birliklere katılmasını istedi. Ancak yaklaşık 11.000 dolaylarındaki Osmanlı birlikleri Morava Nehri'nin yukarı kısmından geçerken 26 Ağustos 1683'de ikinci kez Karl'ın birlikleri tarafından bozguna uğratıldı. Bu çarpışmada Tökeli İmre'nin pasif davranarak geri planda kalması dikkati çekmektedir (Papp 2012: .277-278; Stoye 2003: 279-280).

Osmanlı-Macar kuvvetlerinin ilerleyişini durdurma başarısını gösteren Karl, vakit kaybetmeden Morava Nehri boyunca kuzey istikametinde ilerleyerek Lehistan Kralı J. Sobieski'nin kuvvetleriyle birleşti. Toplam 84.000 kişiden oluşan bu kuvvetler Tulln adlı mevkiiden Tuna Nehri'ni geçerek Viyana'yı kuşatmakta olan Osmanlı kuvvetlerine doğru kuzeyden ilerledi. Viyana yakınlarına ulaşan ve Kahlenberg sırtlarından inen birleşik kuvvetleri gören Osmanlı ordusunun kuşatma düzeninden savunma düzenine geçmek üzere yeniden saf tutma çabaları da bir işe yaramadı ve 12 Eylül 1683'te yenilgi kaçınılmaz oldu. Altı hafta süren Viyana kuşatmasının bozgunla sonuçlanması Osmanlı

⁶ İki Morava Nehri bulunmaktadır. Birincisi güney-kuzey istikametinde akarak Niş yakınlarından geçip Semendre'den Tuna Nehri'ne karışmaktadır. Diğeri ise Buda ile Viyana arasında kuzey-güney istikametinde akarak Pressburg'un hemen batısından Tuna Nehri'ne karışmaktadır. Yukarıda bahsi geçen çarpışmalar ikincisi yakınlarında cereyan etmiştir.

Devleti'nin Avrupa siyasetindeki çizgisini değiştirmekle birlikte Tökeli İmre'nin Orta Macaristan Krallığı için verdiği mücadeleyi çıkmaza soktu (Stoye, 2003: 279-297; Uzunçarşılı 1995: 450-454; Zinkeisen 2011: 73-74). Yenilginin kesinleşmesi üzerine elindeki kuvvetlerle Budin'e geçen Vezir-i Azam, düşman ilerleyişine engel olmak için sınıra yakın önemli kale ve palangalara kuvvetler sevk ederek vaziyeti düzeltmeye çalıştı (Uzunçarşılı, 1995: 454-455).

Bozgunun ardından düşman cephesinde henüz bir koordinasyon sağlanamamış olması toparlanma için kısa süreli de olsa bir fırsat doğurmuştur. Viyana önlerine gelinceye kadar geri planda kalan ve ağır ilerlemesine karşın bozgun sonrasında şehre Avusturya kuvvetlerinden önce giren J. Sobieski'nin bu tutumu I. Leopold'un tepkisine neden olmuştu. Bu nedenle Avusturya Krallığı ile anlaşmazlığa düşen J. Sobieski plan değişikliği yaparak askerleriyle birlikte o kışı Macaristan'da geçirme kararı aldı. Böylece askeri masraflardan kurtulmak ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa tek başına devam etmek arzusuyla Tökeli İmre'yi kazanmanın yollarını aradı. Fakat ayrılıkçı Macarların direniş göstermesi nedeniyle ülkesine dönerek Avusturya ile anlaşmak zorunda kaldı (Stoye 2003: 315-317).

2. Viyana Bozgunu Sonrası

Bozgunun ardından Tökeli İmre yürüttüğü siyasetine kaldığı yerden devam etti. Siyasi geleceğini şekillendirirken yaşanan bozgun hedefinden uzaklaşmasına neden olsa da taraf değiştirmemesi için bir neden görünmüyordu. Nitekim Viyana kuşatması sonrası ikili bir siyaset izleyerek bir taraftan Avusturya ile Orta Macar Kralı olma koşuluyla anlaşmaya çalışırken diğer taraftan Erdel Krallığı'na geçmek iddiasıyla Osmanlı Devleti'nin desteğini almaya devam etmiştir (Silahdar 2012: 889). Fakat Avusturya Krallığı'nın Viyana bozgunundan bir yıl sonra Venedik ve Lehistan ile kutsal ittifak anlaşmasını yapmış olması, bundan sonra kendisi için Osmanlı Devleti'yle birlikte hareket etmekten başka bir seçenek bırakmayacaktır. Bundan böyle, Erdel sınırına yakın yerlerde bekleyerek casusları, ya da ele geçirdiği esirler vasıtasıyla öğrendiği bilgileri hükümete iletmeye çabalarken neredeyse düzenlenen bütün seferlerde yer alacak ve Osmanlı Devleti tarafından, verilen ahitname gereğince ömrünün sonuna kadar himaye edilecektir.

Sırda bekleyen Tökeli İmre, 12 Ekim 1683'te bir Leh esirinden aldığı Avusturya kuvvetlerinin Estergon Kalesi'ne doğru ilerlediği bilgisini Budin'de karargâh kuran Vezir-i Azam'a ulaştırdı. Bu sırada Belgrad'a hareket etmiş olan Vezir-i Azam, bir kısım kuvveti Estergon savunması ile görevlendirdiği gibi Tökeli İmre'yi de Azimet Giray'la birlikte Erdel içlerine sevk etti. Sınır boylarında yapılan muharebede 3.000 kadar Leh askerini ortadan kaldıran Tökeli İmre (Silahdar 2012: 893, 895, 898, 901, 909, 923) şimdilik sınır kalelerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına destek olmakla birlikte krallığının merkezi olan Kaşav'ı elinde tutmayı başardı. Fakat çok geçmeden, yani 29 Ekim 1683'te Estergon Kalesi Avusturya-Leh kuvvetlerinin eline geçmiş (Defteri 1995:199-200), Belgrad'da bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ise katledilmiştir. Artık Viyana felaketi Osmanlı Macaristanı'nda bir çöküntüye neden olmuş, önü alınamayan bir kargaşa dönemi başlamıştır (Uzunçarşılı 1995: 457-459). Osmanlılardan destek alamayan Erdel Prensi Apafy Mihaly ise bu süreçte Avusturya ile yaptığı anlaşma sayesinde kendi geleceğini garanti altına alırken diğer taraftan Tökeli İmre'yi vatan haini ilan ederek Erdel'deki bütün mal varlığına el koymuştur (Papp 2012: 277-278).

Vezir-i Azam Kara İbrahim Paşa, Avusturya kuvvetlerinin Uyvar Kalesi'ni Ağustos 1685'te ele geçirmesinin ardından kararsız bir siyaset güttüğü şüphesiyle Tökeli İmre'yi ilk önce Ağustos-Eylül 1685'te Belgrad'da alıkoydu (Defteri 1995: 205). Bir müddet sonra felaketlerin sorumlusu olduğu ve ihanet ettiği gerekçesiyle 15 Ekim 1685'te Edirne'ye getirterek göz hapsine aldı (Zinkeisen 1995: 82-90). Kara İbrahim Paşa'nın muhalif Macar kitlelerini çekmenin yegâne yolu olarak görülen Tökeli İmre'yi göz hapsinde tutarak taraf değiştirme ihtimalinin önüne geçmek istediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Macar Prensi göz hapsindeyken kendisi için bir zindan hayatından bahsetmek yanlış olacaktır. Osmanlıların savaşta en önemli ortağı olan Tökeli İmre için 166,5 kuruş bedelindeki eşya, yemek, aydınlanma ve uyku malzemelerinin temin edilmiş olması bunun delili niteliğinde değerlendirilmelidir (BOA, C.HR, 5731/1099).⁷

Vezir-i Azam Kara İbrahim Paşa'nın çok geçmeden muhaliflerin baskısıyla Aralık 1685'te (Silahdar 2012: 1022) azledilmesi üzerine serbest kalan Tökeli İmre Orta Macaristan'a geri dönme arzusunu içinde taşırken bir hayal kırıklığıyla karşılaştı. Çünkü Avusturya Krallığı'nın ilan ettiği aftan ötürü Kuruzlar taraf değiştirmiş, eşi Zirinyi'nin bulunduğu Munkacs Kalesi dışındaki bütün yerler el değiştirmişti (Papp 2012: 277-278). Artık elindeki bütün mal varlığı tükenmiş olan Tökeli İmre ilk defa 16 Ocak 1686'da ordu hazinesinden 10.000 esedi kuruş, yine 30 Ocak 1686'da Göle'de bulunan Serasker Ahmed Paşa vasıtasıyla hazineden 2.500 esedi kuruş borç almıştır.⁸ Bütün kalelerin Avusturya'nın eline geçmiş olması nedeniyle Orta Macaristan'dan ümidini tamamen yitiren Tökeli İmre bütün siyasetini bundan böyle Erdel'e kral olmak üzerine şekillendirecektir.

Neredeyse 100.000 kişiye ulaşan Avusturya kuvvetleri 1686 yazında yeniden harekete geçerek Budin önlerine geldi. Şehrin müdafii olan yaşlı Abdurrahman Abdi Paşa yardım gelmemesine rağmen direnmesine rağmen iki buçuk ayın sonunda hayatını kaybedince kale düşmüştür (Özcan 1998: 156). Vezir-i Azam Sarı Süleyman Paşa ertesi yıl Erdel'e doğru sefere çıktığında Mohaç'ta kötü bir şekilde mağlup olmuştur. Bir müddet sonra I. Leopold 1687 yılı sonunda Osmanlı boyunduruğundan kurtardığı gerekçesiyle bütün Macaristan'a (Bir kaç kale dışında) büyük oğlunu kral olarak tayin ettiğinde hiç bir tepkiyle karşılaşmadı (Zinkeisen 1995: 82-90). Osmanlı Devleti tarafında ise Mohaç'taki yenilgi sonrasında cepheden dönen askerlerin isyanıyla IV. Mehmed tahttan indirilerek yerine küçük kardeşi II. Süleyman geçirildi (Uzunçarşılı 1995: 489-496).

Avusturya kuvvetleri 30.000 kişi ile 1688'de tekrar saldırıya geçtiğinde Tökeli İmre'nin hazır bulunduğu Osmanlı ordusu Rumeli'de yaşanan asayiş sorunlarına rağmen geldiği Zemlin'de düşman karşısına çıksa da yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. İşte bu günlerde Tökeli İmre yanına aldığı 500 seçme adamla Vezir-i Azam Bekrî Mustafa Paşa'nın huzuruna çıktığında Silahdar Mehmed Ağa kendisini yakından görme fırsatını

⁷ Yapılan ihtiyaç listesi ve ödenecek bedeller şöyledir: Kadife yastık, Selanik keçesi, çuka, yapağı, minderler, ayrıca yastık ve minderler için astar malzemesi, yastık kılıfları, yorgan, çarşaf (116 esedi kuruş); tencere, sahan, sini, kevgir, tava, leğen (18 esedi kuruş); leğen, şamdan, lenger ve kalay (32,5 esedi kuruş). Bu ihtiyaç malzemeleri için hazineden ödenen toplam bedel 166,5 esedi kuruştur.

⁸ Bu iki belge için bkz. (Bulut 1967: 29-32)

bulmuştur (Silahdar 2012: 810).⁹ İlerleyen Avusturya kuvvetleri Serdar Yeğen Osman Paşa'nın sorumsuzluğu nedeniyle 29 günlük muhasaranın ardından 8 Eylül 1688'de Belgrad Kalesi'ni ele geçirdi. Bundan cesaret alan Niş ve Belgrad arasında yaşayan gayrimüslimlerin başlattığı isyan ve eşkıyalık olayları giderek şiddetlendi. Osmanlı hizmetinde paşalık rütbesine sahip bir kumandan gibi hareket eden Tökeli İmre, bu isyanları Özi Beylerbeyi Mustafa Paşa ile birlikte bastırmakla uğraşırken (BOA, MD, 98: 6/16) Avusturya kuvvetleri ve onlarla birlikte hareket eden isyancıların elinden kaçan Müslüman halkın dramına şahit oldu. Bir kısım halk Tuna Nehri iskelelerinden kayıklarla Sofya ve Filibe taraflarına geçmeyi başarırken, yaklaşık 8.000 kadarı Fethülislam önlerine geldiklerinde 10.000 kadar düşman birliğinin arasında mahsur kalmış, (Defterî 1995: 303-304) para karşılığında (100.000 altın ya da 200 kese akçe) serbest kalacaklarına dair anlaşmalarına rağmen bu parayı toplayamadıklarından çaresiz duruma düşmüşlerdi. Tökeli İmre sabaha doğru 4.000 adamıyla yaptığı bir baskınla asilerin arasında kalan halkı güvenli bir koridordan tahliye etti (BOA, MD, 98, 5/13).¹⁰ Düşman kuvvetlerinin Zemun tarafına geçtiği haberini aldığı oraya da ulaşmasına rağmen Avusturya kuvvetlerinin hayli fazla olduğunu görünce muharebenin mümkün olmayacağını anlayarak geri çekildi (Silahdar 2012: 1155-1167; Uzunçarşılı 1995:511).

Belgrad'ın düşmesinin ardından İstanbul'a gelen Tökeli İmre kışlamak üzere Vidin'de bulunan Silistre Valisi Boşnak Hüseyin Paşa'nın yanına gönderildi (BOA, MD, 98, 12/34, 35). Vidin'e ulaştığında emrindeki Macar askerleri ve binek hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendisine yüklü miktarda destek sağlandı. İlk olarak 1 Ekim 1688'de Osmanlı askerleri için Niğbolu iskelesindeki gemilerde bekletilen zahireden 5.000 İstanbul kilesine denk gelen arpa ve buğday'ın bir kadı eliyle Vidin'e gönderilmesi istendi (BOA, A.DVN.1099, 187/63). Bundan başka Tökeli İmre'nin nakit para ihtiyacının karşılanması amacıyla 28 Ekim 1688'de Sofya, Berkofça, Şehirköy, Samako, İzneyol, Priznik'in 1687 yılından kalan sürsat bedelleri; yine 1688 yılına ait Niğbolu'dan alınan avarız, sürsat ile Silistre Sancağı'na ait nüzül ve sürsat vergilerinden ayrılan beş yük yani 500.000 akçenin verilmesi planlandı. Yukarıdaki meblağın Tuna yalısı tahsildarı olarak görevlendirilen Hüseyin Paşa tarafından tamamen toplandığı ifade edilse de Ekim 1689'daki başka bir hüccetten anlaşıldığına göre ancak 400.000 akçesinin Tökeli İmre'nin vekili olan Harvat Enderaş'a? Hamza Ağa (Hüseyin Paşa'nın çuhadarı) tarafından teslim edildiği anlaşılmaktadır (BOA, İE.HR, 273). Başka bir malî kayda göre Niğbolu'dan toplanan avarız ve nüzül vergisinin 600 kuruşluk kısmı da 8 Mart 1689'da Tökeli İmre'ye tahsis edildi (BOA, AE.SSÜL.II, 2618). Şehrin savunmasında kullanılmak üzere çeşitli ebatlarda top, dört oda cebeci, üç oda topçu ve beş araba cephanenin gönderilmesi düşünülmüş, ayrıca 100 kadar lağımçı ve 20 marangoz gönderilmiştir (Üsküdarî 1223: 46a, 48a). Vidin'de 6.000 kadar askerle bekleyen Tökeli

⁹ “Yakası ve çaprazı ve etekleri üzeri inci ile işlenme bir al çuka sıkma kontoş şeklinde bir libâs giyüp ve başında kırmızı kadife, semmür kalpak üstünde bir beyaz çelengi var idi ve kendüsiyle gelen beş yüz kadar dahi âdemin cümlesi çelenkli idi ve mübâşiri olan Ali Ağa'ya kralın yanında olup düşen umürünü görmek için çadırlarıyla varup, ordusunda meksi fermân buyuruldu.”

¹⁰ Kurtulan halk kendisine şükran borcu olarak önce 100 kese altın vereceklerini söylese de ancak 30 kese altını toplayabilmişlerdi. Osmanlı hükümeti kalan miktarın da toplanarak Tökeli İmre'ye verilmesi için bir emir göndermiştir

İmre büyük bir ihtimalle Erdel taraflarından haber almak amacıyla Temeşvar'a bir adamını göndermeyi ihmal etmemiştir (BOA, MD, 98; 99/320).

Osmanlı Hükümeti, yaşanan parasal sıkıntılara rağmen Belgrad'ın alınması ümidiyle 8 Haziran 1689'da Arap Recep Paşa'nın komutasında yeni bir sefer kararı aldı. Üç koldan ilerleyen Osmanlı kuvvetlerine destek olmak üzere Mart 1689'da sefere çağırılan Tökeli İmre ve Özi Valisi olup Vidin muhafazasında bulunan Hüseyin Paşa, (BOA, MD, 98; 166/554) Tuna hattı boyunca ilerledikten sonra ana kuvvetlerle Belgrad önlerinde birleşmek üzere hareket edeceklerdi. Kendilerine destek olmak üzere Sofya'ya gelmiş olan Diyarbakır Valisi Osman Paşaoğlu Ahmed Paşa da 30 Ağustosta yanlarına gönderildi. Avusturya kuvvetlerini mağlup eden bu iki komutan on beş günlük bir kuşatmayla 4 Temmuz'da Fethülislam'ı, ardından İrşova Kalesi'ni alarak yollarına devam ettiler (BOA, MD, 98; 227/812; Üsküdarî 1223: 58b, 63b-64a, 72a, 74b). Böylece aralarında bazen ihtilafa düşseler de (BOA, MD, 98; 237/860; BOA, İE.DH.00007/727; Silahdar 2012: 1230-1250)¹¹ Tökeli İmre ve Hüseyin Paşa'nın ilerlemesiyle Temeşvar ile olan bağlantı yolları yeniden açıldı (Uzunçarşılı 1995: 517-518). Fakat Osmanlı ordusunun Austurya kuvvetleri tarafından Yağudine'de bozguna uğratılması Erdel'in alınması planlarını bozduğu gibi 24 Eylül 1689'da Niş Şehri de düşman birliklerinin eline geçti. O sırada Tökeli İmre ve Hüseyin Paşa, Fethülislam ve İrşova Kalelerini muhafaza edemeyeceklerini anlayarak Vidin Kalesi'ne dönmek zorunda kaldılar. Düşman kuvvetleri kısa süre sonra Vidin'e doğru ilerlediklerinde şehrin savunmasında hazır bulunan Tökeli İmre'ye 16-25 Eylül 1689 tarihli bir emirle Bolmiye Kazası kışlak olarak tayin edilmiştir (BOA, MD, 98: 254/950).

Bekrî Mustafa Paşa Niş'in düşmesinin ardından Tökeli İmre'yi katletme düşüncesiyle Sofya'daki karargâhına çağırmıştır. Önceden Zülfikâr Paşa'nın yürüttüğü sulh görüşmeleri esnasında Avusturya Krallığı Tökeli İmre'nin teslim edilmesi teklifinde bulunmuştu. Büyük bir ihtimalle bundan haberdar olan Macar Prensi tedbirli hareket ederek yanındaki 300 adamıyla Vidin'den kalkarak Sofya'ya geldi. Ancak zaten barış görüşmelerinde bu teklif reddedilmişti ve düşman kuvvetlerinin Vidin'e doğru ilerlemesi nedeniyle yeni bir kargaşanın yaşanmaması için görüşmede kesinlikle canına dokunulmayacağına dair söz verilmiştir (Silahdar 2012: 1254-1274; Defterî 1995: 332-333).¹²

Vidin Şehri'ni barış yoluyla teslim alan (Silahdar 2012: 1274-1275) Avusturya birlikleri Niğbolu önlerine geldiğinde planlarını değiştiren Tökeli İmre, bu kez Erdel tahtına oturmak arzusuyla General Veterani ile irtibata geçti. Kral olması halinde Niğbolu'yu Avusturya adına ele geçirebileceği teklifinde bulursa da (Çapraz 2016: 171-201) bu girişiminden bir netice alamayınca tekrar işe sorunlarıyla uğraşmaya başladı. Bu maksatla kendisini kefil göstererek Özi Beylerbeyi iken katledilmiş olan Kara Mustafa

¹¹ İrşova Kalesi alındıktan sonra kalenin yanında bulunan 12 köyün halkına Tökeli İmre tarafından amanname verilmiş olmasına rağmen Hüseyin Paşa'nın kethüdası bu köylerden Bozovin? adlı köy sakinlerinin mallarını yağmalamıştır. Bu kötü olayın yaşanması üzerine vezir-i azam gönderdiği Ağustos 1689'daki buyruldu ile halktan alınan malların geri verilerek kendi hallerinde yaşıyorlar ise kimsenin müdahale etmemesini istemiştir.

¹² Belgrad'ın düşmesinin ardından Osmanlı hükümeti barış için ilk resmi teşebbüsünü gerçekleştirdi. Zülfikâr Efendi aracılığıyla barış görüşmeleri sürerken savaşın çıkmasına neden olan Tökeli İmre'nin teslim edilmesi ya da katledilmesi gündeme gelmişse de Osmanlı heyeti tarafından bu teklif reddedilmiştir. Böylece Tökeli İmre'nin geleceğine dair verilecek bir karar gündemden düşmüştür (Çolak 2007: 939-966).

Paşa'nın kethüdasından kalan ve değeri 1.000 kuruştan fazla olan mal varlığını alarak zimmetine geçirdi (BOA, MD, 98: 115/377, 378).

Üst üste alınan mağlubiyetler Osmanlı yönetiminde bazı değişikliklerin yaşanmasına neden oldu. Bekrî Mustafa Paşa Yağudine'deki yenilginin faturasını kestiği Recep Paşa'yı katletti. Sultan II. Süleyman da yenilgilerin gerçek sorumlusu olarak görülen ileri yaştaki Bekrî Mustafa Paşa'yı sadareten azlederek yerine 24 Ekim 1689'da Fâzıl Mustafa Paşa'yı getirdi. Bundan sonra bütün hazırlıklarını Belgrad'ı almak üzere gerçekleştiren Fâzıl Mustafa Paşa aldığı bir takım idari ve mali tedbirler sayesinde kısa sürede işleri yoluna koydu. Askerlerin yoklamasını yaptırarak orduda iç disiplini sağladı. Oldukça iyi durumda olan ve sayısı 30.000'e ulaşan bir ordu kurdu. Yapılan sefer planına göre Tökeli İmre Kırım kuvvetleriyle birlikte Tuna'nın öteki yakasından Erdel istikametinde ilerleyecektir. Vezir-i Azam sefer öncesinde ordunun zahire ve mühimmat sıkıntılarını giderirken aynı zamanda Tökeli İmre'ye 2 Aralık 1689'da 2.000 Frengi altın, Edirne'den 12.000 kile arpa, 2.000 kile un, et alması için de Rusçuk'tan 2.000 kuruşun gönderilmesi emrini verdi (Üsküdarî 1223: 140b,152a). Bunların dışında Hazine-i Amire'den verilen iki adet tezkereye göre Tökeli İmre'ye Ocak 1690'da sade yağ bedeli olarak 60.000 ve ardından 600.000 akçe daha gönderilmesi kararlaştırıldı (BOA, AE.SSÜL.II, 2667; BOA, AE.SSÜL.II, 2672).

Tökeli İmre Niğbolu savunmasında adamlarından bir kısmını kaybetmiş olduğundan Tatar kuvvetleriyle buluşmayı beklerken Osmanlı Hükümeti'nden asker desteği istedi. Bab-ı Ali'nin bu konuyla alakalı olarak 29 Nisan-9 Mayıs 1690'da bir fermamı bulunmakla birlikte (MD, 99, 2015: 63/206) kaynaklarda Tökeli İmre'ye istediği adamları temin etmesi için hazineden 20.000 kuruşun gönderildiği bahsedilmektedir (Silahdar 2012: 1295-1296, 1299; Zinkeisen 2011: 104).¹³ Niğbolu'ya ulaşan Tatar birlikleriyle birleşen Tökeli İmre 40.000 kişilik bir kuvvetle harekete geçtiğinde Erdel'de önemli bir gelişme yaşanmıştır. Erdel Beyi Apafy Mihaly'nin 15 Nisan 1690'da ölmesi nedeniyle Erdel'den gelen bir gurup Tökeli İmre'ye Erdel Krallığı'na geçme teklifinde bulunmaktaydı. Vezir-i Azam yaşanan bu gelişmeyi fırsat bilerek Tökeli İmre'yi 16 Haziran 1690'da Erdel Krallığı'na tayin ederek (Üsküdarî 1223: s.237b) Erdel'den kaçıp gelen Nesander Mader? adlı bir kapı kethüdasını da yanına göndermiştir. Bu sırada Fâzıl Mustafa Paşa komutasında 13 Temmuz 1690'da Edirne'den yola çıkan ordu, Niş'i kısa sürede alarak Belgrad istikametinde ilerlemektedir.

Kendisine 5.000 vukiyye peksimet, 100 vukiyye peynir, koyunları için de 1.000 kile arpa desteği verilen (BOA, İE.HR, 3/285) Tökeli İmre, oluşturduğu 500 kişilik bir süvari birliğiyle ilk önce Lipova Kalesi'ne iâşe götürmek üzere yola çıktı. Yardım ulaştırdıktan sonra Erdel'e girdiğinde kendisine destek olacak birliklerin komutanlığına Özi Beylerbeyi Ahmet Paşa getirildi. Ayrıca bazı sancakların mutasarrıflarıyla birlikte Kırım kuvvetleri de Erdel'e geçecek olan askerlere katılmakla görevlendirildi (MD, 100, 2007; BOA, MD, 100; 26/82, 27/83, 28/85, 86, 29/87).¹⁴ Eflak Voyvodası Kostantin, destek birliklerinin Eflak'a girişinde aşılması zor akarsu ve geçitler var ise köprü yapmak

¹³ Zinkeisen 16.000 kişilik bir kuvvetin gönderildiğinden bahseder.

¹⁴ Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı Salih, Hamid Sancağı Mutasarrıfı Kasım, Menteşe Sancağı Mutasarrıfı İslâm beylerin emrinde 184 sipahi ve 220 serdengeçti; Belen ve Payas'tan da 500 süvari ve 400 piyade askeri olmak üzere toplamda 1.300 kadar asker; Silistre, Niğbolu, Kırkkilise, Çirmen ve Vize sancaklarının alaybeyileri ile Divriği ve Arapgir mutasarrıfları

veya kayıklar temin etmek, ayrıca yol güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Boğdan voyvodalığı ise Tökeli İmre ile ana karargâh arasında gidip gelen adamların yol emniyetini sağlamak ve boyarlar vasıtasıyla Erdel'e açılan geçitlerin güvenliğini sağlayacaktır. Erdel harekâtında Tökeli İmre'ye Helemaş (Varadin yakınlarına olmalı) adlı bir nahiye kışlak olarak verildi. Vezir-i Azam, Ahmed Paşa'dan Erdel'e geçtikten sonra Tökeli İmre'nin alacağı kararlara kesin olarak uyulması talimatını vermiştir. Ayrıca Erdel'de Osmanlı kuvvetlerine karşı gelenlerin gerekirse katledilmesi, esir alınması hatta şehir ve kasabaların yağmalanmasında tereddüt edilmemesini istemiştir. Bundan daha da önemlisi Silistre Beylerbeyi Çerkez Ahmed Paşa'dan Tökeli İmre'nin mutlaka Erdel Krallığı tahtına oturtulması talimatını verdi (MD, 100, 2007: 28/86, 29/87, 45/150, 47/159, 70/260). Vezir-i Azam Erdel'e hareket eden Osmanlı kuvvetleri ve Tökeli İmre'nin başarılı olmasını o kadar çok istiyordu ki 351.000 esedi kuruşu dahi gözden çıkarmıştı (BOA, İE.ML, 34/3264). Diğer taraftan asıl birliklerin başında ilerleyen Fâzıl Mustafa Paşa'nın karşısında Avusturya Generali Ludwig'in Tökeli İmre'yi Erdel'de beklemek zorunda kalması gerekli yardımı alamayan Belgrad'ın geri alınmasını kolaylaştıracaktır. Gerçekten de Osmanlı kuvvetleri kuşatmanın sekizinci gününde barut deposunun infilak etmesi ve surlardan bir kısmının yıkılması sayesinde Belgrad Kalesi'ni kısa sürede ele geçirmiştir (Kaya 2015: 274-281).

Vidin, İrşova ve Fethülislam'ı, akabinde Tuna Nehri ve Temeşvar'a giden yolun kavşak noktası olan Belgrad'ı alan Fâzıl Mustafa Paşa, böylece Avusturya seferine şimdilik son vererek ertesi yıl düzenleyeceği sefer için hazırlık yapmak üzere İstanbul'a dönme kararı aldı. Tökeli İmre ise emrindeki 1.000 kadar Macar askeriyile birlikte 2 Ağustos 1690'da Silahşör Süleyman Paşa'nın komutasında bulunan 40.000 kişilik Osmanlı kuvvetine katılarak Temeşvar istikametinden Erdel'e girdi (Silahdar 2012:1328-1330). Belirlenen istikamette ilerleyen birlikler Bükreş'ten geri çekilmekte olan Heisler adlı Avusturya komutanıyla karşılaştı. Praşo Boğazı denilen yerde yapılan muharebede esir alınan Heisler ve yanındaki on yedi ya da on sekiz kişiyi teslim alan Tökeli İmre bunları Sebin adlı kaleye hapsedti (Üsküdarî 1224: 73b-74a, 124a; Defteri 1995: 381-384). Bu çarpışmalarda gösterdiği başarıdan dolayı memnuniyetin bir gösterkesi olarak kendisine Ağustos-Eylül 1690'da Osmanlı Hükümeti'nden bir de hilat gönderilmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 2016: 260-262).

Yoluna devam eden Tökeli İmre, Macar halkını kendisine tabi kılmak için Erdel'in önde gelenlerine gönderdiği mektuplarla açıkça kendisine itaat etmelerini istedi. Bu çağrının ardından Preşova, Kolojvar ve Sikelhit kalelerinden gelen temsilciler kendisine itaat edecekleri sözünü verseler de Avusturya'dan çekinmeleri nedeniyle geri planda kalmışlardır. Gerçek o ki Avusturya birlikleri Erdel'de ilerlemekteydi. Kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle Tatar kuvvetlerinin kahir ekseri ve emrindeki birliklerden bir kısmının dağılması Erdel içlerine doğru gerçekleştirilen bu ilerleyişi imkânsız hale getirmiş, altı-yedi bin atlı birliğini geride bırakan Tökeli İmre General Heisler ve yanındakilerin esir tutulduğu Bükreş'e çekilmek zorunda kalmıştır (Üsküdarî 1224: 74a-74b; Silahdar 2012: 1319, 1341).

Kısa bir süre sonra Serasker Silahşör Süleyman Paşa'nın desteğiyle yeniden Varadin taraflarından Erdel'e giren Tökeli İmre ve Osmanlı Kuvvetleri, dört günlük bir kuşatmayla Avusturya'nın elinde bulunan Lipova Kalesi'ni almayı başarsa da Silahşör Süleyman Paşa'nın aniden rahatsızlanarak hayatını kaybetmesi nedeniyle planlar tekrar bozuldu. Yeni serasker olarak tayin edilen Cafer Paşa ise Avusturya kuvvetlerinin

Erdel'deki varlığını bildiğinden ilerlemeye cesaret edemeyerek kış gelinceye dek Erdel'de bekleme kararı aldı. Bu bekleyiş esnasında Tökeli İmre halkın kendisine itaat etmesi ümidiyle son bir hamleyle Grossau adlı köyde 7.000 askerin huzurunda Osmanlılar adına Erdel prensi olarak ilan edildi. Fakat kış mevsiminin ortasına gelmiş ve askerî desteğin azalmış olması nedeniyle burada tutunamayarak Aralık 1690'da tamamen Erdel'den çekilmek zorunda kaldı (Üsküdarî 1224: 107a-107b). Erdel prensliği fazla sürmeyen Tökeli İmre, tasarrufuna bırakılan Heisler ve on sekiz komutanı yanına alarak kendisine tahsis edilmiş olan Avusturya sınırı yakınlarındaki Yeni Palanka'ya geçti (Silahdar 2012: 1328-1341). Başarısızlığa uğrayan Erdel'i ele geçirme girişimi Tökeli İmre açısından Viyana kuşatmasının ardından ikinci bir dönüm noktası oldu. Artık Osmanlı kuvvetleri bir daha Belgrad'ın ötesine geçemeyecektir. Bu ikinci başarısız girişimin ardından Fransa'nın kendisini desteklediğini bilen Tökeli İmre (Kaya 2015: 313) bir çıkış yolu bulmak arzusuyla kethüdasını Ekim 1690'da Akdeniz üzerinden Fransa'ya göndermesine rağmen bundan da bir netice alamayacaktır (MD, 100, 2007: 67/246).

Erdel seferinden bir yıl sonra II. Süleyman'ın evvelden beri devam eden hastalığı giderek ağırlaşmış, yine de sefer hazırlıklarını tamamlayan Fâzıl Mustafa Paşa 1691 yılında Edirne'ye gelerek yeni padişahın II. Ahmet olmasını kesinleştirerek ikinci kez Avusturya seferine çıktı. Macar Prensi'nin emrinde Osmanlı kuvvetlerine destek verebileceği 8.000 askeri ve elinde Avusturya ile pazarlık için kullanacağı esirleri bulunmaktaydı (Silahdar 2012: 1374, Uzunçarşılı 1995: 533). Fâzıl Mustafa Paşa hareketten evvel 12 Mayıs 1691'de düşman hakkında bilgi toplamak ve çevrenin güvenliğini sağlamak üzere Tökeli İmre ve Özi Beylerbeyi Hüseyin Paşa'yı Varadin taraflarına görevlendirmiştir (MD, 101, 2010: 61/198, 62/199, 79/253-246). Ayrıca Tökeli İmre'ye hazineden beş yük (500.000) akçe göndermiş, fakat paralar Eflak'ta bir manastırda muhafaza edildiği esnada gasp edilmiştir. Paraların akıbeti hakkında ise bir belgeye rastlanmamıştır.

Sefere çıkan Osmanlı ordusu yoluna devam ederken Şebeş ve Logoş kalelerini alan Tökeli İmre içlerine bir miktar adam koysa da bu kalelerin tahrip olması nedeniyle yıkılmasına karar verildi. Kalelerden çıkan top ve mühimmatı alan Tökeli İmre Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Temeşvar'a geçtikten (MD, 101, 2010: 65/211(205), 96/315, 99/330 (324), 101/340-334) sonra asıl birliklere katıldı. Osmanlı ordusu Avusturya sınırına geldiğinde Kırım kuvvetlerinin henüz orduya katılmasını beklemeden saldırıya geçmiş, Varadin yakınlarındaki Salankamin'de 20 Ağustos 1691'de yapılan muharebede Vezir-i Azam umulmadık bir anda şehit olmuştur. Yaşanan yenilginin ardından (Silahdar 2012: 1379-1380)¹⁵ savunmasız kalan Lipova Kalesi'nin yeniden Avusturya'nın eline geçmesi üzerine (Uzunçarşılı 1995: 534-537) Anadolu Beylerbeyi Kemankuş Ahmet Paşa ile birleşen Tökeli İmre tehlike altına giren Temeşvar'a geçti.

Avusturya birliklerinin Ekim 1691'de tekrar Varadin önlere geldiği haberinin alınması üzerine Serdar Koca Halil Paşa Kemankuş Ahmet Paşa'nın Varadin önlere gelmesini istediğinden Tökeli İmre de Ahmet Paşa ile birlikte yeniden Varadin'e doğru yola çıktı. Fakat kış mevsimi yaklaşmıştı ve düşman birlikleri geri çekilmiş ve Kırım askerleri memleketlerine gönderilmiştir. Tökeli İmre ise önceden beri karargâhı olan

¹⁵ Silahdar, 300 kadar adamıyla orduda bulunduğunu bildirmektedir.

Yeni Palanka'ya geri döndüğünde yanında bulunan Haisler ve on sekiz komutanı Avusturya'nın elinde tutsak bulunan Eşi Zirinyi'yi kurtarmak ümidiyle yapacağı pazarlıkta kullanmak üzere hemen Avusturya tarafıyla irtibata geçti. Yapılan müzakerelerin ardından elindeki esirleri 20 Eylül 1691'de 16.000 altın, bir at arabası ve yedi at karşılığında serbest bırakması karşılığında Avusturya hükümetinden Zirinyi'nin 1692'de serbest bırakılacağı sözünü aldı (Silahdar 2012: 1393-1396; Şevket- Çapraz 2010: 123-176).

Bu sırada Viyana'da İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuğuyla yürütülmekte olan sulh görüşmelerinden bir netice alamayan Osmanlı heyeti Aralık-Ocak 1692'de Edirne'ye dönmek üzere yola çıktığında (Çolak 2007: 13) gelişmeleri takip eden Tökeli İmre ulaştığı bazı bilgileri Osmanlı Hükümeti'ne bildirdi. Göndermiş olduğu habere göre Nisan ayında Varat, Erdel ve Temeşvar taraflarında ortaya çıkan Avusturya kuvvetleri Bosna taraflarına taarruz edecek, Lehistan kralı ise Avusturya ile anlaşma sağlayamadığından Fransa ile yaklaşmış, dolayısıyla Osmanlı Devleti ile anlaşmak istemektedir (Silahdar 2012: 1431-1432).

Yeni Vezir-i Azam Topal Hüseyin Paşa Avrupa'da ve sınır boylarında yaşanan gelişmeleri yakından öğrenmek amacıyla Tökeli İmre'yi 10.000 altın yolluk göndererek Padişah II. Ahmed ile yüz yüze görüşmek üzere Edirne'ye çağırdı. Gelen davet üzerine emrindeki askerlerini Yeni Palanka'da bırakan Tökeli İmre elli kadar adamıyla 14 Ocak 1692'de Edirne'ye geldikten sonra kendisine tahsis edilen konağa geçmiş, kalacağı müddet boyunca günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere ödenek tahsis edilmiştir. Şubat 1692'de defterdarlıktan 500 kuruş verilmesi hakkında yazılan bir belgeden bunu görmekteyiz (BOA, İE.HR, 329). Ancak Edirne'deki konakta bir ay boyunca süren bekleyiş giderek can sıkıcı bir hale geldi. Artık bu kadar uzun bekleyişe bir anlam veremeyen Tökeli İmre, ne için geldiğini ve ne için bekletildiğini, devletin kendisinden ne istediğini öğrenmek arzusuyla yaşadığı sıkıntıları anlattığı dilekçesinde geri dönmesi ve bir an evvel adamlarının başında bulunması gerektiğini bildirmiştir. Çünkü Avusturya taraflarında bulunan casusundan aldığı haberlere göre sınır boylarında önemli hareketlilikler yaşanmaktadır. Nihayet Macar Prensi'nin görüşme isteği kabul edilerek 23 Mart 1692'de Hasoda köşkünde bir arz odası mülakat için hazır hale getirilmiştir. Kurulan divana davet edilen Tökeli İmre'nin emrine 30'ar kuruş bahşişle kendisinin seçeceği (Altınay 1932: 25)¹⁶ 400 atlı ve yaya birlikleri tahsis edilmiştir. Yapılan görüşmede şahsına bizzat hitap eden II. Ahmed'in sözleri Türkçe diline vakıf olmasına rağmen tercüme edilmiştir. Görüşmede Leh ve Rus devletleri ile yapılan savaşlarda düşmana üstün gelindiğinden bahiseden Sultan II. Ahmed, Avusturya ile yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti'ne olan sadakatinden haberdar olduğunu ve bunun karşılığında devletin kendisine sahip çıkacağı teminatını vermiştir. Son olarak gitmesi için kendisine izin verdiğini ve casusları vasıtasıyla sınırdan edindiği bilgileri hükümete iletmeye devam etmesini istemiş, görüşme sonunda kendisi ve yanındaki 20 kadar adama hilat giydirilmiştir.

Tökeli İmre, görüşmenin ardından hazırlıklarını tamamlayarak 15 Nisan 1692'de Padişah'ın huzurundan alay göstermek suretiyle Yeni Palanka'ya doğru yola çıktı (Silahdar 2012: 1407-1423,1428; Özcan 1195: 423). Bazı eşyaları Ruscuk ve Bükreş'te

¹⁶ Altınay yayımlanmış olan eserinde Tökeli İmre hakkındaki tespit ettiği Osmanlı arşiv belgelerini neşretmiştir.

firkatelere yüklenerek Tuna Nehri üzerinden Yeni Palanka'ya nakledildi (BOA, MD, 102, 182/714). Eşi Zirinyi de Bükreş üzerinden Yeni Palanka'ya geçti (BOA, MD, 102, s.185/725). Ayrıca Temeşvar'a gönderilen 11.600 vukıyye peksimedden 2.000 vukıyyesi Tökeli İmre'ye ayrıldı (BOA, AE. SAMD.II, 6/514). Macar Prensi Belgrad'a ulaştığında Semendire ve Timurkapı dolaylarında hala devam etmekte olan eşkıyalık olaylarının bastırılmasıyla da görevlendirilmişti (Altınay 1932: 27).

Sınırdaki gelişmeleri takip eden Tökeli İmre, Haziran 1692'de Belgrad'dan gönderdiği bir haberde Avusturya generallerinin Erdel'de olduğu ve Osmanlı hududundaki faaliyetlerinin giderek arttığını bildirdi. Osmanlı kuvvetlerinin Ösek taraflarına gelmesi durumunda Bakanoğlu'nun da Hırvat askerleriyle birlikte Bosna savunmasına gelmesi tavsiyesinde bulundu. Ayrıca Fransa, İsveç ve Lehistan arasında dostluğun kurulduğu ve önceden iletmış olduğu gibi Lehistan'ın Osmanlı Devleti ile sulh yapmak istediğini bildirdi. Bu sırada devam etmekte olan sulh görüşmelerinde Avusturya'nın sunmuş olduğu Erdel'in tamamen terkedilmesi ve Tökeli İmre'nin iade edilmesi teklifi ise gün yüzüne çıkmıştır. Nihayet Avusturya kuvvetleri beklendiği üzere Temeşvar taraflarında ortaya çıktığında Tökeli İmre 1.000 kadar Macar askeriyle Temeşvar, Yanova ve Göle muhafızlarına gönderilen 60.000 kuruşu (BOA, MD, 104, 109/679) naklederek ardından Pançova'ya geçmiştir. Kethüdası Şandor Gaşpar da atlı birlikleriyle yoldaki haydutlara rağmen Belgrad'dan alınan zahireyi Göle Kalesi'ne ulaştırmıştır (Silahdar 2012: 1431-1432, 1451, 1472, 1512-1513).

Ertesi yıl Avusturya tehdidinin giderek tehlikeli boyutlara ulaşması üzerine savaşın kaçınılmaz olduğu düşünülerek 1693'te Erdel istikametine doğru Bozoklu Mustafa Paşa'nın serdarlığında, Selim Giray'ın da katılımı yeni bir sefere çıkılma kararı alındı. Sefer hazırlıkları devam ederken Belgrad'da bulunan Tökeli İmre'ye Mart 1693'te 37.300 akçe (BOA, İE.HR, 04/393), yine 26 Nisan 1693'te Filibe ve Tatarpazarı'ndan alınan gelirden 800.000 akçe tahsis edildi (BOA, İE.HR, 05/491). Aynı tarihli başka bir tezkerede Eflak Eyaleti'nden 400 koyun ve her bir koyun için bir kuruş olan bedel 1693 yılı Eflak Eyaleti'ne ait cizye vergisinden karşılanması, yine Eflak'tan satın alınmış olan 100 adet öküzün Tökeli İmre'nin vekiline teslim edilmesi planlandı. Maliye'den yazılan 24 Haziran 1693 tarihli başka bir tezkerede ise Tökeli İmre'nin istediği ve her biri 14 zira ebadındaki 500 top aba kumaşın? Filibe'den gönderilmesi, (BOA, AE. SAMD.II, 16/01799) ayrıca Belgrad'da bulunan Osmanlı askerlerine gönderilecek zahireden ayrılan 1.500 kile arpa ve buğdayın Tökeli İmre'ye verilmesi hususunda bir tezkerе yazıldı (BOA, İE.HR, 335-11 Temmuz 1693).

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Temmuz 1693'te harekete geçen Osmanlı ordusu Ruscuk'ta Kırım askerleri ile birleşti. Tökeli İmre ise 400 askeriyle Özi Beylerbeyi Yusuf Paşa ile birlikte Yanova Kalesi muhafazasıyla görevlendirildi (Altınay 1932: 29). Ordu ricali yaptığı son meşverette Erdel'e girilmesine karar verse de Avusturya kuvvetlerinin Sava Nehri'ni geçerek Belgrad istikametinde ilerlediği haberinin alınması üzerine plan değişikliğine gidilerek Vidin üzerinden Belgrad'a, oradan Erdel'e girilmesi kararlaştırıldı. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin Belgrad'a doğru geldiği haberini alan Avusturya komutanı kuşatmayı kaldırarak geri çekilmişti. Bozoklu Mustafa Paşa düşman birliklerinin geri çekilmesine rağmen Erdel'e girmekten vazgeçti ve Temeşvar ile Göle Kalelerinin ihtiyaçlarını karşılamakla yetinerek geri döndü. Vezir-i azamın bu kararı Tökeli İmre'nin Erdel'e girme planlarını bir kez daha sonuçsuz bırakmıştır (Uzunçarşılı 1995: 553-554).

Bozoklu Mustafa Paşa 1693 seferinden dönüşte devlet işlerinden uzaklaşarak kendisini avcılığa vermesi nedeniyle görevden alınarak yerine 14 Mart 1694'te Trablusşam Beylerbeyi Sürmeli Ali Paşa getirildi. Sadaret değişikliği ve Avusturya sınırındaki hareketliliğin devam etmesi Tökeli İmre'nin Erdel prensliği umutlarını tekrar yeşertti. Avusturya kuvvetleri Varadin taraflarında yeniden ortaya çıktığında Sadrazam sefere çıkma kararı aldığı anda Osmanlı kuvvetlerini Belgrad'da beklemekte olan Tökeli İmre'nin ihtiyaçları da karşılanmıştır. Hazine-i Amire'den 21 Haziran 1694'te kendisi, ailesi ve adamlarına 186.669 akçe, ertesi gün de 9.853 akçe ödeme yapıldı (BOA, AE.SAMD.II, 011/1193). Tökeli İmre'nin yanında bulunan askerlerine de ayrıca 1694-1695 kışı için 423 baş sığır Eflak'tan alınarak Eflak Prenslığı'ne bağlı Tuna kaptanlarından olan Vasili eliyle büyük bir olasılıkla nehir yoluyla getirilerek Tökeli İmre'nin hizmetinde bulunan Vidin'deki Kaptan Marciye'ye? teslim edildi. Her bir sığır için ödenecek bedel altı kuruş olup toplamda 2.538 kuruşluk masraf Eflak cizyesi bedelinden karşılandı (BOA, İE.HR, 678). Bu sığırlara ilave olarak alınacak 500 sığır için de lazım olan 3.000 kuruşluk bedelin Nisan 1694'te Boğdan cizyesinden karşılanması ve Hasan Ağa eliyle Tökeli İmre'ye teslim edilmesine dair maliyeden bir tahvil yazıldı (BOA, İE.HR, 5/509).

Bütün hazırlıklarını tamamlayan Vezir-i azam, Temmuz 1694'te Belgrad'a ulaştı. Yapılan müzakerelerde Zemlin yakasına geçildikten sonra Varadin alınarak Macaristan'a girilmesine karar verildi. Fakat yirmi üç gün süren Varadin kuşatmasından bir netice alamayan ordu 2 Ekim 1694'te Belgrad'a döndü. Macaristan'da kalan son Osmanlı Kaleleri Göle ve Temeşvar'a erzak ve mühimmat gönderilmek istenmişse de kış mevsimi geldiğinden yardım ulaştırılamayan Göle Kalesi Avusturya'nın eline geçti.

Tökeli İmre'nin emrindeki piyade askerlerin mevcudu sefer bitiminde yani Ekim 1694'te 2.500'dür. Bu askerlerin bahara çıkmaları için zahireye ihtiyaçları olduğundan askerler için 4.500 kile buğdayın; Tökeli İmre için de 1.500 kile arpanın toplanarak Timurkapı girdabından geçen zahire gemileriyle Tökeli İmre'nin vekiline teslim edilmesi planlandı (BOA, C.HR, 150/7481). Aralık 1694 tarihinde Tökeli İmre'nin yanında sadece 300 süvari ve 500 piyade askeri kalmıştı. Bu bilgiler ışığında Tökeli İmre'nin çetin kış şartları nedeniyle emrindeki askerleri farklı bölgelere dağıtmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır (Çapraz 2016: 171-201). Yanında bulunan ve Vüstice kışlağında bulunan Macar askerleri kendileri için barınaklar inşa etmiş, kışlık odun toplamış ve hayvanlarına gereken otu orman ve çayırlardan temin etmiş, altı aylık erzakları gönderilmiş olmasına rağmen boş arazileri ekip biçerek yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardı. Macar askerlerinin bu çabaları kendilerine gönderilen ihtiyaç malzemelerinin yetersiz olduğunu ve bu nedenle yöre halkına daha fazla yük olmak istemediklerini göstermektedir (BOA, MD, 105, 25/77). Fakat askerler barınak yapmaları için gereken miktarda kereste ve marangoz bulamayınca Belgrad muhafızı Cafer Paşa'dan yardım almışlardır (BOA, MD, 105, 103/437). Ayrıca Tökeli İmre'nin kendisine ait odun ve otu nakletmek üzere istediği iki adet üstü açık gemi de Cafer Paşa tarafından temin edilecektir (BOA, MD, 105, 26/78, 26/79, 80). Macar Prensi, en azından Sofya'daki kışlalarda bulunan üst rütbeli adamlarının kışı Belgrad'da geçirmeleri için yanına getirtmek istese de yiyecek ve zahire temininde sıkıntı çekilmesi nedeniyle Eflak Eyaleti'ne gönderilmeleri daha uygun görülmüştür (BOA, MD, 105, 100/418, 419, 420).

Bu seferin akabinde II. Ahmed 6 Şubat 1695'te hastalanarak vefat etmiştir (İlgürel 1989: 33-34). O tarihlerde Tökeli İmre bahar mevsimi geldiğinden bazı işlerini görmek

üzere ailesi ve 800 askeriyle birlikte Belgrad'dan Edirne'ye doğru yola çıkarak (MD, 103, 2016: 85/614) önce Yergöğü istikametinden Bükreş'e, oradan İstanbul'a gelmiştir (BOA, MAD, 10142, 56; Altınay 1932: 33). Muhtemeldir ki Osmanlı Maliyesi tarafından yolculuk ve Edirne'de geçireceği 177 günlük süre zarfında yiyecek ihtiyaçları hesaplandı. Kendisi ve adamlarına günlük yarım vukıyye buğday ve et verilmesi için gerekli olan paranın 1694 yılı Eflak cizye geliri ve Belgrad'dan temin edilmesi düşünülmüştür. Fakat Edirne'ye gelmeden önce yanında bulunan 500 asker, masraflarının fazla olması nedeniyle Eflak Eyaleti'ne gönderilmiş, İstanbul'a geldiğinde kendisine Fener'de bir konak tahsis edilmiştir (Altınay 1932: 33). Fakat tahta henüz geçen II. Mustafa'nın 30 Haziran 1695'te Avusturya seferine çıkma kararı almış olması nedeniyle İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan Tökeli İmre ve ailesinin 51 günlük yiyecek bedeli daha maliye tarafından hesaplandı. Buna göre 19 Eylül 1695'ten itibaren harcayacağı düşünülen 11.949,5 para, 1694-1695 yılına ait Anadolu cebelü bedelinden karşılanacaktır (BOA, D.BŞM.d, 00804).

II. Mustafa komutasında yola çıkan Osmanlı ordusu Lipova Kalesi'ni bir taarruzla aldığı Tökeli İmre de Temeşvar'da bulunan Hüseyin Paşa'yla birlikte orduda hazır bulunmaktaydı. Ele geçirilen kale, savunulması güç olması nedeniyle yıkılmış, o sırada yardıma gelen Avusturya kuvvetleri mağlup edilmiştir. Bu savaşta Avusturya Komutanı Veterani ağır yaralı olduğu halde kaçmayı başarsa da bir müddet sonra ölmüştür. Galibiyetin ardından Lügoş ve Sebeş (Fakat dönüşte Sebeş Kalesi yeniden Avusturya eline geçecektir.) Kaleleri alınarak çok sayıda mühimmat ve esir ele geçirilmiştir (Silâhdar 2001: 55-99; Uzunçarşılı 1995: 558-560; Zinkeisen 2011: 107).

Sultan II. Mustafa, bey ve idarecilerden topladığı parayla kurduğu yeni bir orduyla 1696'da ikinci kez Macaristan seferine çıktığında ilk seferin ardından İstanbul'a dönmüş olan Tökeli İmre gönderilen emir üzerine 1.500 kuruş tahsisle yanına alacağı 10 adamla birlikte orduya katılmak üzere ola çıkmıştır (Altınay 1935: 34). Temeşvar istikametine doğru ilerleyen II. Mustafa orada Avusturya kuvvetlerini bir kez daha mağlup etmiştir. Kazanılan bu ikinci savaşın ardından II. Mustafa Eylül 1696'da Belgrad üzerinden Edirne'ye dönerken (Uzunçarşılı 1995: 562-563) Tökeli İmre de Padişah'ın ardından Edirne'ye gelmek üzere yola çıkma hazırlıklarına başladı. Dönüş yolunda eşyalarını taşımak için yük hayvanlarına ihtiyaç duyduğuna dair 8 Ekim 1696'da yazdığı bir dilekçe üzerine kendisine bir katar bargir ve bir katar katır temin edildi (BOA, İE. HR, 05-524). Eşyalarını gemilere yükleyen Tökeli İmre Tuna'yı takip ederek Demirkapı'dan geçtikten sonra karayolu ile Ruscuk'a, oradan güneye inerek 29 Ekim'de Yenice'ye, Kasım ayının başlarında Edirne'ye ulaştı. Yirmi gün dinlendikten sonra tekrar yola çıkarak 24 Kasım 1696'da İstanbul'a vardı (Çapraz 2016: 171-201). Yanında bulunan 200 kadar adamını yine Eflak Voyvodası'nın yanına gönderen Tökeli İmre Fender'deki konağına geçti (Defteri 1995: 555,720).

II. Mustafa Nisan 1697'de üçüncü kez Macaristan seferine çıktı. Bu sırada Macar ülkesinden iki adam Sofya'da bulunan orduya gelerek Asi Macarların Tokaj ve Sarospatak'ı ele geçirdiklerini, kral olarak tanıdıkları Tökeli İmre'nin yanlarına gelmesini istediklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine II. Mustafa Orta Macaristan'da bulunan Kuruzlara bir mektup vererek kendilerine yardım edileceği sözünü verdi (Altınay 1932: 35-39). Erdel'deki bu gelişmelerden oldukça memnun kalan Padişah, derhal İstanbul'da bulunan Tökeli İmre'yi sefere çağırmıştır (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 2016: 264-266). Bükreş'te bulunan Macar boyarlarının da 20-30 Temmuz

1697'de adamlarıyla birlikte Belgrad'a geçmelerine izin verildi (Altınay 1932: 39). Osmanlı ordusu Belgrad'a ulaşmadan önce II. Mustafa 26 Temmuz 1697'de 2.500 kuruş değerinde 1.000 adet altını Tökeli İmre'ye gönderdi. Bahsi geçen meblağ Veznedarbaşı Hasan Ağa tarafından bizzat teslim edilmiştir (BOA, İE.HR, 470).¹⁷ Bu seferin nereye yapılacağına dair karargâhta yapılan müşaverede Belgrad'ın batısında bulunan Varadin tarafına geçme kararı alınmış, fakat uzun bir yol takip edilerek önce Temeşvar'a, ardından Tise ve Flora nehirleri geçilerek Varadin'e ulaşılması planlanmıştır. Amaç Zenta'dan geçerek Temeşvar yoluyla Yukarı Macaristan ve Erdel'e doğru ilerlemektir. Tarih 11 Eylül 1697'yi gösterdiğinde Avusturya Kumandanı Öjen, Zenta Mevkii'nde Tise Nehri'ni geçmek üzere olan Osmanlı ordusunu hazırlıksız yakaladı ve düzenlediği ani taarruzda orduda büyük bir şaşkınlığa neden oldu. Nehrin karşı tarafında kalan ve ordunun sekizde birine denk gelen kuvvetlerden önemli bir kısmı köprü girişinin arkadan çevrilmesi nedeniyle Avusturya kuvvetleriyle karşı karşıya kalmıştı. İçlerinde çok değerli komutanlarıyla birlikte nehrin karşı yakasında kalanlar yaşanan muharebede feci şekilde can vermiş, yaşanan felakette ordu hazinesi ile birlikte mühim miktarda ganimet Avusturya'nın eline geçmiştir (Uzunçarşılı 1995: 563-570).

Zenta mağlubiyetinin ardından bütün savaşıma arzusunu yitiren II. Mustafa bir daha sefere çıkmamış, artık uzun savaş dönemi bitmiş olduğundan Tökeli İmre'nin emrinde bulunan asker sayısı da verilmekte olan para ve zahire desteğinin azalmış olması nedeniyle oldukça azalmıştır. Nitekim 18 Eylül 1697'deki bir sayımda yanında iki komutanla birlikte 616 asker ve 608 at bulunmaktaydı. Bu askerlerin ihtiyaçları da yine Osmanlı hükümeti tarafından karşılanmaktaydı (BOA, AE. SMST. II, 082/8733).¹⁸ Macar Prensi yapılan son savaşın ardından önce Edirne'ye, ardından Kasım 1697'de İstanbul'a gelmiş, savaş döneminin fiili olarak sona ermesi nedeniyle memleketlerine geri dönemeyen Kuruz askerleri ise Osmanlı ülkesine iltica etmek zorunda kalmıştır. Tökeli İmre gönderdiği bir arzuhalde Tofolc adlı bir komutan ve emrindeki 4.000 Kuruz askerinin Boğdan sınırında beklemekte olduğunu ve iltica talebinde bulduklarını bildirmiştir. Bu dilekçe üzerine 15-25 Aralık 1697 tarihli bir emirle mültecilerin Boğdan'da kalmalarına müsaade edilmiş ve geçimlerini sağlayacakları kadar arazi temin edilmiştir (Altınay 1932: 40-41).

3. Karlofça Barışı'nın Ardından

Zenta mağlubiyeti Osmanlı Devleti açısından Erdel ve Orta Macar defterini bir daha açılmamak üzere kapatmış, İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuğunda yapılan barış müzakereleri 1698 yılında yeniden başlamıştır. Müzakereler devam ederken, Fransızlar çıkarları gereği savaşın sürmesini istemekte, hatta Tökeli İmre'nin bile davasını üstlenerek elçileri Ferriol vasıtasıyla kendisine sürekli destek verseler de Macar

¹⁷ Belgede Tökeli İmre'nin gönderilen altınları teslim aldığına dair bir temessük vardır.

¹⁸ Yanında bulundan iki kapudandan Sapanoş'un? emrinde iki bayrakla 181 yaya birliği ve 200 at; Makoş Kapudan'ın emrinde üç bayrak ile 190 yaya birliği ve 193 at vardır. Kendi mahiyetinde ise 100 yaya birliği 120 at vardır. Bunlardan başka Tuna kapudanının yanında 44, Bükreş'ten gelen 19 ve orada hazır bulunan 33 levend bulunmaktadır. Erdel tarafından yanına gelen boyarların sayısı ise 49'dur. Bu durumda Tökeli İmre'nin emrinde 616 asker ve 608 at bulunmaktadır. Osmanlı hükümeti tarafından Tökeli İmre'nin emrindeki 100 yaya ve 120 at için günlük 15 kile arpa, 30 kıyye koyun eti ve 120 çift ekmek verilmiştir. Geriye kalan 516 asker ve 488 at için 416 çift ekmek, 220 kıyye sığır eti ve 244 kile arpa verilmiştir.

Prensi artık Osmanlı Devleti nezdinde pasif bir konuma itilmiştir. Belgrad'da bulunan adamlarının yaşadığı kötü bir olay kendisinin gözden düşmüş olduğunun göstergesi niteliğindedir. Yaşanan olayda Kuruzların yayabaşları Belgrad Muhafızı Vezir Mehmed Paşa'nın hasekisi Hüseyin tarafından katledilmiştir. Bu olaya Bab-ı Ali müdahale etmiş olsa da sadece Hüseyin adlı kişinin hapsedilmesi emrini vermekle yetinmiştir (BOA, MD, 110, 336/1489). Osmanlı Devleti Ağustos 1682'de verdiği ahitnameye sadık kalarak artık bir mülteci olarak hayatını sürdüren Tökeli İmre ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya devam edecektir.

Barış görüşmeleri Varadin yakınlarında bulunan Karlofça adlı yerde üç buçuk ay sürmüş, müzakerelerin bitmesiyle 26 Ocak 1699 tarihinde barış imzalanmıştır. Yapılan görüşmelerde Tökeli İmre'yi ilgilendiren mevzu elbette Erdel'in geri alınması konusu olmasına rağmen Erdel toprakları Avusturya'ya bırakılmıştır. Bu karar, kendisi için tam bir yıkım olsa da ümidini hiç kaybetmeyen Macar Prensi, geriye kalan hayatını Osmanlı Devleti'nin Macaristan için harekete geçeceği günü beklemekle geçirmiştir. Bu amaçla Fransız elçilerinin teşvikleriyle Macaristan'a bir sefer düzenlenmesi için Osmanlı Hükümeti'ne girişimlerde bulunsa da bir karşılık bulamamıştır (Çapraz 2016: 171-201). Son olarak yeni tayin edilmiş olan Fransız elçinin telkinleriyle tekrar Edirne'de bulunan Padişah'ın yanına gitmek istemiş, fakat şehre girmesine izin dahi verilmemiştir (Zinkeisen, 2011: 152).

Barış antlaşmasının ardından sayıları 1238'i bulan Erdel ve Orta Macar ülkesine mensup (712 piyade 526 süvari) Asi Macarlar'a kucak açan Osmanlı Devleti kendilerine aileleriyle birlikte ikamet etmeleri ve geçinmeleri için senelik 380.000 akçe geliri olan Berkofça Sancağı'na bağlı Çetrefça Hassı'nı tahsis etmiştir (Altınay 1932: 43-49). Verilen arazilere dışarıdan başka unsurların asla kabul edilmeyeceği, beş yıl boyunca vergiden muaf olacakları, bir kiliselerinin olacağı, arazileri ve üzerlerine inşa ettikleri mülklerin varislerine miras olarak kalacağı, tüccarlık etmeleri durumunda sadece bir kez gümrük vergisi ödeyeceklerine dair teminatlar verilmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 2016: 268-271). Ancak Çetrefça'daki bir kısım araziler engebeli ve taşlık olduğundan savaş nedeniyle terkedilmiş olan Şehirköyü'ne bağlı Rason, İslavnik, Progorfça köyü; Vidin'e bağlı Bolmiye nahiyesinden İslavnik ve Merkofça adlı yerlere aynı şartlar geçerli olmak üzere nakledilmişlerdir (Altınay 1932: 49-51).

Tökeli İmre'ye gelince, kendisi bundan sonraki hayatını düşünerek, ölmesi durumunda en azından eşinin rahat bir hayat sürdürmesinden emin olmak istiyordu. Bab-ı Ali'ye yazdığı Eylül 1701 tarihli dilekçesinde 190 akçe olan hazineden aldığı para desteğinin yetmediğini, verilen paranın artırılması, ayrıca kendisi öldükten sonra bu paranın Eşi Zirinyi'ye verilmesini talep etti (BOA, AE. SMST. II, 016/01592). Osmanlı Hükümeti ise artık Tökeli İmre'nin İstanbul'da kalmasını doğru bulmuyordu. Bu nedenle 15-24 Eylül 1701'de kendisi ve ailesinin İzmit'e nakledilmesine karar vermiştir. Yazılan bir fermanla Tökeli İmre ve ailesinin kalacağı uygun bir konak bulunması istenmiş, (BOA, MD, 113, 40/43) ayrıca Tökeli İmre'nin ikâmet masraflarının karşılanması amacıyla 1 Ocak 1702'de İstanbul duhan ve kahve gümrüğünden 2.500 kuruş ayrılmıştır (BOA, AE. SMST. II, 062/06522). Yapılan çalışmaların sonucunda İzmit'te bir çiftlik

tahsis edilerek (Defterî 1995: 720; Altınay 1932: 55)¹⁹ 24 Eylül 1703'te mütevazı bir konağa yerleştirilmiştir (Çapraz 2016: 171-201).

Tökeli İmre gut hastalığından muzdarip bir şekilde hayatını sürdürürken eşi de eski kocasının mirasından kalan küçük değerli eşyalarla birlikte yanına gelmiştir. Ancak Eşi İlonca Zirinyi 18 Şubat 1703'te kendisinden önce ölmüş, cenazesi deniz yoluyla İstanbul'daki Benoit Cizvit Kilisesi'ne gönderilmiştir. Karısının ölümü kendisini üzmüş olsa da üvey oğlu II. Ferec Rakoczi'nin Erdel Prenslığı'ni elde etmiş olması Tökeli İmre'yi tekrar umutlandırmıştır. Erdel'e yakın olmak ümidiyle hiç olmazsa Belgrad'a kadar gitmek istemiş, ancak bu girişiminden bir sonuç alamamıştır. Bundan başka İstanbul'da çok kez bulunduğu Fransız Ferriol, Katolik olması durumunda kendisine İstanbul'dan çıkarılacağı sözünü vermiştir. Hatta Cizvitler de kendisine Katolik olması durumunda destek olacaklarına, istemesi halinde Fransa ya da İtalya'ya götürerek orada huzur içinde yaşayacağına dair verdikleri teminatlar Tökeli İmre'nin Katolik olarak öldüğü düşüncesini akıllara getirirse de ölümünden önce yazdığı bir mektup bunun öyle olmadığını göstermektedir. Mektubunda, Cizvitler'in kendisini kandırdığını ve Protestan inancından asla vazgeçmediğini belirtmektedir (Zinkeisen, 2011: 152-154). Ömrünün neredeyse yirmi beş yılında sürekli olarak şavaşan ve son yıllarını İzmit'te bir konakta geçiren Macar Prensi bu mektubun üzerinden çok geçmeden 13 Eylül 1705 tarihinde aynı şehirde hayata veda etmiştir (Çapraz 2016: 171-201).

4. Sonuç

Tökeli İmre fiili mücadelesine memleketindeki maden kasabalarını ele geçirmekle başlamıştır. Çünkü askerlerinin beslenme, barınma, silah ve mühimmat ihtiyaçlarının karşılanması için paranın bir şekilde sağlanması gerekiyordu. Aksi takdirde isyan hareketine taraftar toplaması ve başarıya ulaşması pek mümkün değildi. Bu nedenle elde ettiği gücün sayesinde Asi Macarların milliyetçilik ruhunu canlı tutmayı başarmıştır. Yine de Avusturya Krallığı'nın askeri gücü Tökeli İmre'nin topladığı adamlarından kat kat fazlaydı. Bu durumda vereceği mücadeleden bir netice alması babasının uğradığı akıbet düşünüldüğünde neredeyse imkânsızdı. Bu nedenle kurnaz bir siyaset izleyerek Osmanlı Devleti'nin desteğini almak için elinden geleni yapmıştır. Ancak alacağı destek için ortaya koyacağı mantıklı bir sebebin olması gerekiyordu. En akıllıca yolun elinde bulundurduğu parasal gücün çekiciliğini kullanmaktan geçtiğini, bu nedenle sahip olduğu varlığın boyutlarını bir şekilde para düşkünü olarak bilinen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya ispat etmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti için ise üçüncü bir Macar bölgesini - Osmanlı egemenliğinde bulunan iki Macar bölgesi, Erdel ve merkeze bağlı Budin, Temeşvar, Yanık, Papa, Sigetvar, Eğri, Kanije, Varad, Uyvar eyaletleriydi-(Bilge 2010:149-326)²⁰ elde etmiş olmak yeni ekonomik çıkarların yolunu açacaktı.

Arzu ettiği desteği elde etmesine rağmen birlikte mücadele ettiği Osmanlı ordusunun Viyana önlerinde bozguna uğraması Tökeli İmre'nin bütün planlarını alt üst

¹⁹ Altınay'ın tarif ettiğine göre Tökeli İmre'nin yerleşmesinin ardından çiftlik Kurs Çiftliği adıyla anılmaya başlamıştır. Çiftlik, Gülaz? suyu, Lağım deresi ve Çökel'e, oradan Yuvacık köyü yolu ve oradan da Elcerli deresi ile çevrili bir sınıra sahiptir. Çiftliğin ilk sahibi Hatice Hatun'dur. Ondandır sırasıyla Morali Haseki Mustafa, Baltacı Mustafa ve ondan sonra da Kurs Kralıdır. Ondandır Hasan Paşa'ya geçen çiftlik, 1134 yılında Mehmet adlı birisinin tasarrufundadır.

²⁰ Aynı adlı esere ayrıntılı bilgi için bakınız.

etmiştir. Kuşatmada üstün gelen Avusturya'nın Orta Macaristan'ı tamamen kontrol altına alması, Erdel'i ele geçirmesi ve kendisine ait olan bütün mal varlığına el koyması Macar Prensi'ni maddi olarak derinden sarsmıştır. Bir anda bütün mal varlığını kaybeden Tökeli İmre, Osmanlı Devleti'nden alacağı maddi yardımlara muhtaç kalmış, bundan sonraki mücadelesinde kendisi ve askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için Osmanlı Devleti'nin 1682'de verdiği ahitnameden başka hiç bir hukuki dayanağı kalmamıştır.

Tökeli İmre, on altı yıl boyunca Avusturya'ya karşı düzenlenen on seferde²¹ askerleriyle birlikte Osmanlı Ordusu'nun saflarında yer almıştır. Viyana bozgunu sonrasında çıkılan her sefer öncesinde kendisine maddî destekler verilse de Osmanlı hazinesinden aldığı para ve iâşe desteği genel olarak emrindeki birliklerin sayısını ve gücünü artırma konusunda yetersiz kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Hükümeti'nin Tökeli İmre'ye etkin bir şekilde destek veremediği anlaşılmaktadır. Bunda elbette Osmanlı Ülkesi'nde yaşanan iktisadî ve siyasî bunalımların etkisi büyüktür. Asî Macarlardan bir kısmının Avusturya'nın ilan ettiği genel aftan sonra taraf değiştirmiş olmaları da Tökeli İmre'ye destek verenlerin sayısında artışın yaşanmamasında ikinci bir faktör olmuştur. Erdel'in alınması ümidiyle gerçekleşen ilk ve en önemli girişim olan 1690 Seferi'nde Erdel halkını kendi yanına çekme girişimi bile taraftar kitlesinin artmasını sağlamakta yetersiz kalmıştır. Bazı başarılar elde edilse de genel olarak yaşanan mağlubiyetler Tökeli İmre açısından bir hayal kırıklığı olmuştur. Fiili mücadele Zenta mağlubiyetiyle bitmiş, imzalanan Karlofça Barışı'dan sonra yalnızlığa itilmiştir. Ne var ki ölünceye kadar Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya yeniden savaş ilan etmesi ümidiyle beklemiş, hatta üvey oğlu Rakoczi'nin Erdel Prensi olması üzerine Belgrad'a geçmek istese de bu isteği kabul edilmemiştir.

Ortaya konulan somut tespitler göstermektedir ki Tökeli İmre ve Osmanlı Hükümeti arasındaki işbirliği savaşın sonuna kadar devam etmiş, fakat bazı kerelerde güven sorunları yaşanmıştır. Tökeli İmre 1685'te Budin'in düşmesinin ardından Vezir-i Azam Kara İbrahim Paşa tarafından göz hapsinde tutulmuş, Bekrî Mustafa Paşa ise 1689'da kendisini öldürme teşebbüsünde bulunmuştur. Tökeli İmre ise aynı yıl Avusturya kuvvetleri Niğbolu önlerine geldiğinde General Veterani ile gizli görüşmeler yaparak Erdel Prensiği tahtına oturması karşılığında şehri kendilerine teslim edeceği sözünü vermiştir.

Son olarak yukarıda tespit edilmiş olan belgelere göre bütün mal varlığını kaybetmiş olan Tökeli İmre'ye 1685-1697 yılları arasında Osmanlı hazinesinden toplamda verilen malî destek aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1685-1697 arasında verilen para desteği	Altın*	Kuruş	Esedî Kuruş	Para	Akçe
	13.000	42.538	363.666,5	11.949,5	2.693.822
Akçe Cinsinden Değeri**	4.680.000	5.104.560	58.186.640	47.798	2.693.822
Toplam ödenen para (Akçe)	70.712.820				

²¹ Bu seferler, II. Viyana kuşatması-1683, 1688, 1689, 1690, 1691, 1693, 1694, 1695, 1696 ve son olarak 1697 seferidir.

* 2 Aralık 1689'da verilmiş olan 2.000 Frengi altın, hesaplamada Sultani altın olarak değerlendirilmiştir.

** 1703 yılında 1 kuruş 120 akçeye (Pamuk, 2002: 458-459), 1691 yılında 1 altın 360 akçeye; 1 esedî kuruş 160 akçeye, 1 para 4 akçeye (Defterî, 1995: 386) denk geliyordu. Bu yıllardaki kur üzerinden hesaplama yapılmıştır.

Yukarıdaki tabloda on iki yıl boyunca Tökeli İmre'ye verilmiş olan desteğin 70.712.820 akçe dolaylarında olduğu, bu harcamaların 1696-1697 yılına ait olan 938.672.901 akçelik hazine gelirinin yaklaşık olarak yüzde 7.5'ine denk geldiği anlaşılmaktadır. Savaş döneminde bütçenin sürekli açık verdiği düşünüldüğünde (Tabakoğlu 1985: 80) yapılan harcamalar Tökeli İmre'nin şahsında Osmanlı Devleti tarafından özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinde Macarlara sağladığı desteklerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar**Arşiv Kaynakları**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Ali Emiri Divan-ı Hümayun Kalemî (A.DVN), 1099-187/63.

Ali Emiri Sultan Ahmed II (AE.SAMD.II), 011/1193.

Ali Emiri Sultan Ahmed II (AE.SAMD.II), 16/01799.

Ali Emiri Sultan Ahmed II (AE.SAMD.II), 6/514.

Ali Emiri Sultan Mustafa II (AE.SMST.II), 016/01592.

Ali Emiri Sultan Mustafa II (AE.SMST.II), 062/06522.

Ali Emiri Sultan Mustafa II (AE.SMST.II), 082/8733.

Ali Emiri Sultan Süleyman II (AE.SSÜL.II), 2618.

Ali Emiri Sultan Süleyman II (AE.SSÜL.II), 2667

Ali Emiri Sultan Süleyman II (AE.SSÜL.II), 2672.

Cevdet Hariciye (C.HR), 150/7481.

Cevdet Hariciye (C.HR), 5731/1099.

Bab-1 Defteri Defterleri (D.BŞM.d), 00804.

İbnü'l Emin Dahiliye (İE.DH) 00007/727.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 04/393.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 05/491.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 05/524.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 273.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 3/285.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 329.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 335.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 470.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 5/509.

İbnü'l Emin Hariciye (İE.HR), 678.

İbnü'l Emin Maliye (İE.ML), 34/3264.

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD), 10142.

Mühimme Defterleri (MD), 98.

Mühimme Defterleri (MD), 102.

Mühimme Defterleri (MD), 104.

Mühimme Defterleri (MD), 105.

Mühimme Defterleri (MD), 110.

Mühimme Defterleri (MD), 113.

99 Numaralı Mühimme Defteri 1-90 (Haz. Reşat Çelik), (2015). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

103 Numaralı Mühimme Defteri (Haz. İlhan Gök- Ersin Kırca), (2016). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

101 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Haz. Tuba Meryem Karacan), (2010). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1101/1102 (1690\1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri, (Haz. Muzaffer Fehmi Şakar), (2007). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Topkapı Sarayı Müzesi Kataloğu

Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre, Vâkı'ât-ı Sefer-i Sultan Süleyman-ı Sâni*, TSMK, 1223.

Müellif Eserleri

- Defterdar Sarı Mehmed Paşa-Zübde-i Vekayiat* (Haz. Abdülkadir Özcan), (1995). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke* (Haz. Nazire Karaçay Türkal), (2012). Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme* (Haz. Mehmet Topal), (2001). Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Telif Eserler

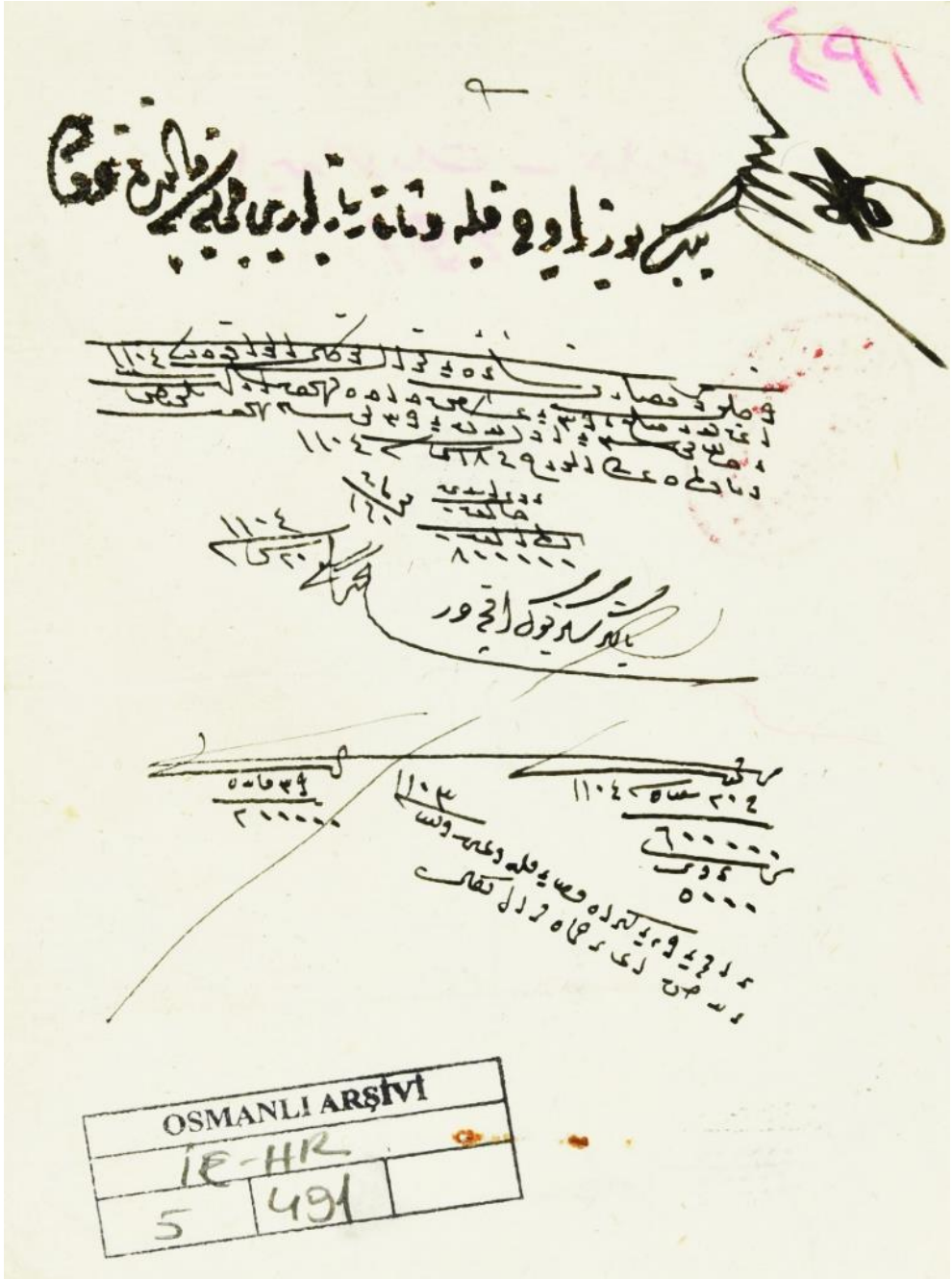
- Altınay, Ahmet Refik. (1932). *Türk Hizmetinde Kral Tököli İmre (1683-1705)*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Baştav, Şerif. (2005). *Makaleler*, (Haz. E. Semih Yalçın; Emine Erdoğan), C.3, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Bilge, Sadık Müfit. (2010). *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çolak, Songül. (2007). *Viyana'da Osmanlı Diplomasisi (Zülfikâr Paşa'nın Mükâleme Takriri) 1688-1692*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2016). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, İstanbul.
- Eckhart, F. (2010). *Macaristan Tarihi*, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, Ali İrfan. (2015). *II. Süleyman'ın Hükümdarlığı ve Osmanlı Devleti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kreutel, Richard F. (2005). (Çev. Esat Nermi Erendor). *Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Kumrular, Özlem. (2011). *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Lányi Károly. (1846). *Magyar Nemzet Történetei Képekkel an Tökölyi*, Posonyban.
- Stoye, John. (2003). *Viyana Kuşatması*, (Çev. Derin Türkömer), İstanbul: Doğan Kitap.
- Tabakoğlu, Ahmet. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1995). *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, Ankara: TTK Yayınları.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C. 5, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Makaleler

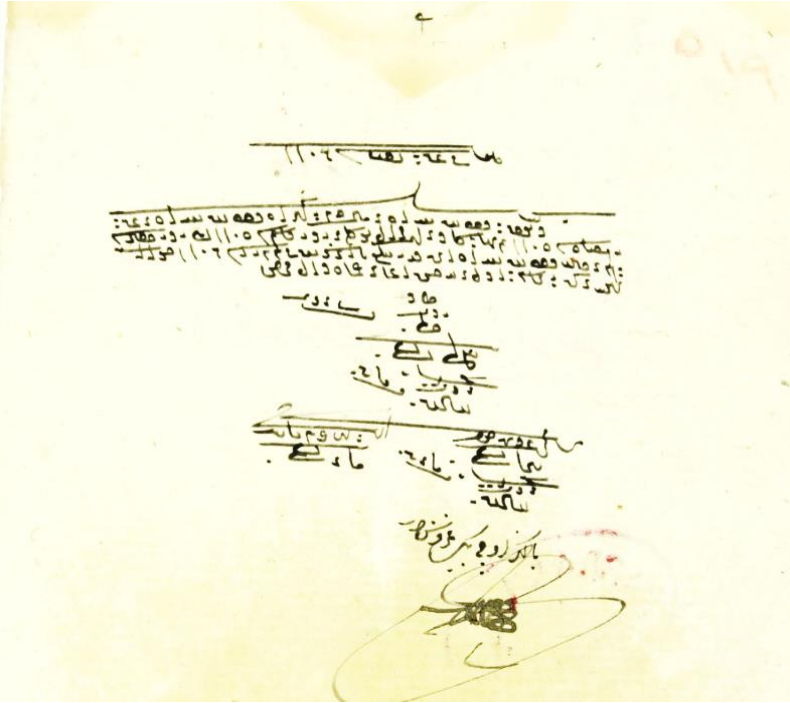
- Bulut, Rukiye. (1967). "Tököli Emre'nin Elyazısı İle İki Belge", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:2, 29-32.
- Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay. (2010). "İmre Thököly Gözüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun 1694 Petrovaradin Kuşatması", *Akademik Bakış*, C. 3, Sayı:6, 123-176.

- Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay. (2016). “İmre Thököly'nin Kâtibi Yanoş Komáromi'nin Günlüklerinde Osmanlılar”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1, 171-201.
- Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay. (2017). “Orta Macar Krallığı'ndan İzmit'e İmre Thököly”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, 563-575.
- Çolak, Songül. (Aralık-2007). “Osmanlı Devleti İle Avusturya ve Müttefikleri Arasındaki Barış Müzakerelerinde (1689) Hollanda'nın Arabuluculuk Girişimleri”, *Belleten*, Sayı: 262, 939-966.
- Gökbilgin, M. Tayyib. (1976). “Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü (1670-1682)”, *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*, 180-210.
- İlgürel, Mücteba. (1989). “Ahmed II”, *DİA*, C. 2, 33-34.
- Özcan, Abdülkadir. (1988). “Abdurrahman Abdi Paşa”, *DİA*, C. 1, 156.
- Özcan, Abdülkadir. (2004). “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *DİA*, C. 29, 246-249.
- Pamuk, Şevket. (2002). “Kuruş”, *DİA* C. 26, 458-459.
- Papp, Sandor. (2012). “Tököly İmre”, *DİA* C. 41, 277-278.

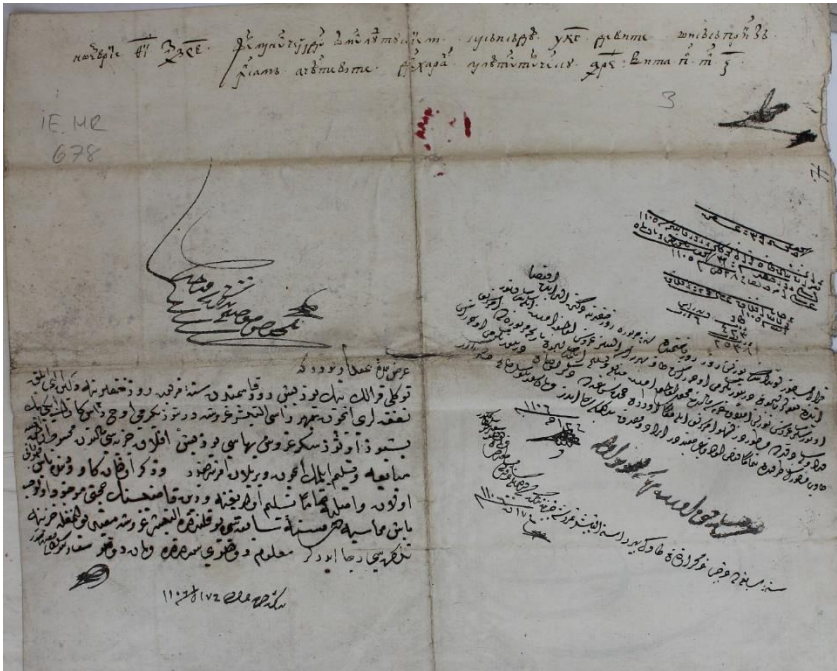
Ekler

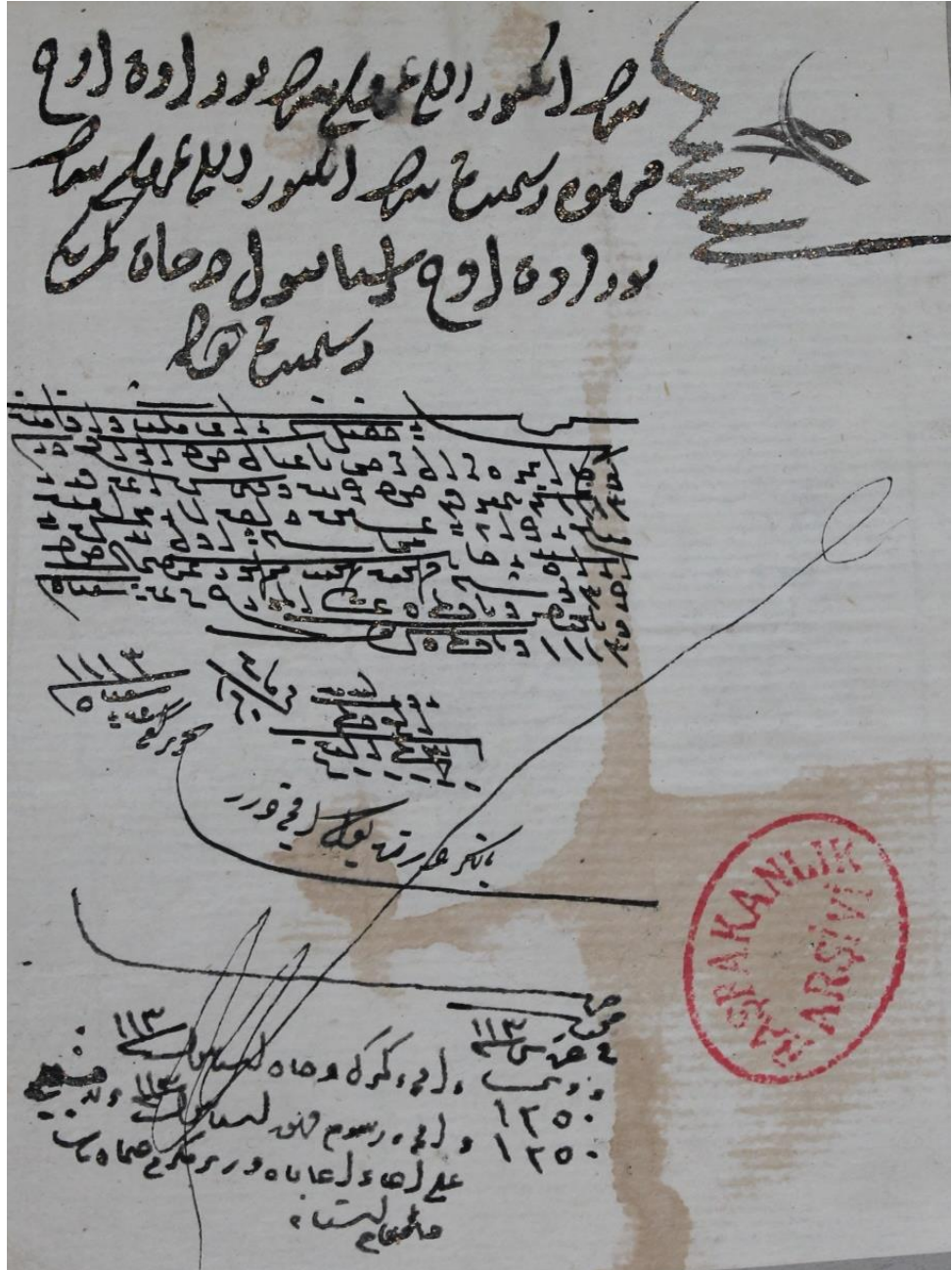
Ek 1: Filibe ve Tatarpazarı muhasebesinden Tökeli İmre'ye harçlık verilmesine dair.

Ek 2: Boğdan vilayetinin cizye bedelinden Tökeli İmre'ye öküzbedel verilmesine dair tahvil.

Ek 3: Tökeli İmre'ye 423 baş sığırın verilmesine dair.

Ek 4: Tökeli İmre'ye İstanbul duhan ve kahve gümrüğünden verilen parayı gösteren belge.